

С (карзи) 2
Б 18

Карач. 1729

БАЙРАМУКЪЛАНЫ
ХАЛИМАТ

ОГЪУР

J. S. Sainsbury

Байрамукъланы
Халимат

ОГЪУР

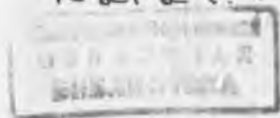

СТАВРОПОЛЬ КИТАБ БАСМАНЫ
КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС БЕЛЮМЮ
ЧЕРКЕССК — 1977

С (карач.)2

Б 18

Карач. 1729

С. Ставрополь китаб басманы
Къарачай-Черкес бѣлюмю, 1977

I

* * *

- Назму не затды?
- Джюреги джазгъанны.
- Джюрек не затды?
- Кюзгюсю заманны.

Москва, 1962 дж., август.

КЪАЧАН БОЛГЪАНСА ПОЭТМИ ДЕЙСЕ?

Къачан болгъанса поэтми дейсе?
Билмейме,
алай а ол тууа болур,
джюрекге къууанч не бушуу кирсе,
назму джаздыргъан, эшта, ол болур.
Болгъан болурма, эшта, мен поэт
эшитген кюнюмде джылы сёзлени,
болгъан болурма, эшта, мен поэт
джангы кёрген кюн туугъан джерлени.
Манга чегетле, суула сёлешген
кюнледе болгъан болурма поэт,
адамла меннге ичлерин тёкген
кюнледе болгъан болурма поэт.
Туугъан Джуртум джангыдан туугъан
кюнледе болгъан болурма поэт,
аны юсюне джау бомба къуйгъан
кюнледе болгъан болурма поэт.
Окъ джараланы бакъгъан кюнюмде
болгъан болурма, эшта, мен поэт.
Хорлам келген кюн, Майны кюнюнде,
болгъан болурма, эшта, мен поэт.
Менден хар ким да джыр сакълагъаны
себебли болгъан болурма поэт,
болмай къалыргъа джюрегим къоймай,
болгъан болурма, эшта, мен поэт.

1966 дж.

* * *

Джашауум ючюн да,
джазгъаным ючюн да
борчлума, билеме, дюн-дуниягъа,
анам бла Россиягъа уа
борчлума неден да, кимден да алгъа.
Тогъуз айны да кѣлтюрюб мени,
аякъ юсюме салгъанды анам,
Россия уа: «Сен хар кимге да
джара», — деб бергенди къолума къалам.

Коктебель, 1968 дж., апрель-май.

* * *

Не джазарыкъма деб этмей сагъыш,
олтургъанма бюгюн столгъа.
Къоймайды джюрек, этиб ашыгъыш:
«Мен айтханны джаз,» — дейди ол манга.
Олтурдум, къаламны къолума ала,
джюрек къылларым бирден къагъыла.
Къайсы къылымы джазайым кючюю?!
Къайсы къылымы къыяйым учун?!
Ала уа, бири бирин ойната,
алыб баралла мени джырлата.
Сорурла мениге: «Не затды бу зат?
Къайда бичими, сыны, энчи хат?»
Джууабым мени: «Джюрекди джазгъан,
сорлугъу болгъан излесни андан».

* * *

Къарамсыз таудан ауалла джылла,
тюбсюз кѣлгеча ѳмюрге саркъа.
Кюн бир ѳмюрню тутуб да къояр,
ѳмюр бир кюню тутмай да озар.
Мени джырларым ѳтмезле ѳмюрге,
джашасала да, аймыт, бир кюнге
джюрек халымы айтыб ѳлселе,
бош джашамадым дерем кесиме.

Ким билсин, айтырла бир-бирле меннге:
«Неге керекди джюрегинг бизге?!»
Къайгъырмаз, айтсын, тюлдю иш анда,
заман излейди хар бирибизден
джангы кёз бла къараргъа джолгъа —
кимме, не затма дерге джашауда.

...Хурзук элинде агъач устаны
къызы къолуна алыб къаламны,
джазыб башлагъан кюнюнден бери
иги къорагъанд аны заманы.
Ёзге, айтырын туугъан халкъына
бошамагъанды ол алкъын айтыб,
балалыкъ борчун туугъан джуртуна
бошамагъанды энтда къайтарыб.
Алкъын тириди саны-къолу да,
къаны ойнайды къан тамырында.
Ёлюм, сен аллыкъ тюлсе джанын да,
керек кюн кеси берир Джуртуна.
Джаныча суйген ол къарт Хурзукда
назму джазыуну башлагъанында,
ол билмей эди, билмеед чыртда
Хакъ теленнигин джазгъанларына.
Билмеед назму махтау бергенин,
билмей эди, излемейд аны —
аны талпыуу — джюрек сезимин
айтыр ючюндю халкъгъа джазгъаны.
Не бола эди — къалгъанла кибик,
тюз ишни этиб, ол да тынч турса,
стол джанында тангла атдырмай,
ол да джукъугъа кесин хорлатса?!
Излеменди тынчлыкъ джазыучу,
кеси алгъанды ол джолну сайлаб.
Солдатды сафда. Аны саууту —
сёзюдю,
тургъан таймаздан таблаб.

Сен ким эсенг да, окъуучу тенгим,
керти кѣлюмден айтама сеннге:
назмуларымда джокъ эсе джюрегинг
ушатхан зат,
джырт, ат —
бетсинме меннге.

Туугъан джеринги джашил хауасы
китабдан сени бетинге урмаса,
тизгин учладан Къобан шоркъасы,
кѣмюгюн чача, шууулдамаса,
окъума сора назмуларымы.

Сени, мени да джашау джолубуз
джокъ эсе мени джазгъанларымда,
бизни тамгъабыз — Минги Тауубуз
агъармай эсе араларында,
окъума сора назмуларымы.

Туугъан халкъынга, Ата джуртунга
суймеклигинге суймеклик къошмай,
ала ючюннге урунуунга
къала эселе сеннге болушмай,
окъума сора назмуларымы.

Джаш адам эсенг, окъуучу джолдаш,
сени джашаугъа юретмеселе,
къарт адам эсенг, окъуучу джолдаш,
джюрекге джашлыкъ келтирмеселе,
окъума сора назмуларымы.

Джюрек къылланы зынгырдаулары,
зынгырдаулары магъаналары
билимей эсе, окъуучу джолдаш,
окъума сора джазгъанларымы.

* * *

«Дуниягъа адамла нек тууадыла?» —
деб сорду джашчыкъ бир джолда манга.
Сабий тѣреде сорду бошуна,
мени уа кѣб зат келди башыма...

Адамла дуняда джашайла, джашай,
тюзю, джашауда да барды бир джашау:
тууду, тирилди, ашады, ичди,
болждал джетгенлей, кьорад да кетди.
Ол не ючюн тууду, не ючюн джашады,
биреуню, кесини орнунму алды?
Эм артында уа топуракъ болуб
не зат битимге аш болуб кьалды?
Игиед, аны топурагъындан
джукъгъа джараулу бир битим чыкъса,
алай болмайын, не келсин андан,
чыгъана чыгъыб, чанчыла турса?!
Сен джашауунгда халкъны ашын ашаб,
кесинги булджутуб айландынг эсенг,
ёлгенден сора да чыгъана чыгъыб,
чанчылыр ючюн нек туудунг экен?
Мен халкъ деб айтдым талай тизгинде,
(олсуз кюн керек туююлдю меннге),
алай а, билмейме, халкъны несине
джарадыла экен бу кьуру сёзле?
Кимни арбазына мюрзеу машокла
болуб кирдиле мени сёзлерим,
бютеукъакъ болуб кимни юйюнде
толтурадыла экен гёзенин?
Кьобан бойнунда кёкбаш юйлени
аллына терекми болуб битдиле,
Хурзук элинде бизни тийрени
тар орамларын кенгми этдиле?!
Колхоз тюзлеге урлукъму болуб
себиледиле мени сёзлерим?
Теркча-тенгизча битимни бериб
толтурдуламы халкъ гюрбелерин?!
Кертими айта болур бир кьауум
адам тюбесе мени кёзюмден:
«Стол джанында сызыб турмакълыкъ

тынчды, джууугъум, тюз ишлегенден.
Сызыб, ачханы уруб хурджуннга,
сюйген джеринге тѣгюб айланыу
кыйын туйюлдю — совсем чепуха,
бизде да барды джазаргъа къарыу,
тегаран, этсек къолгъа бир джануу».
Бир джолда уа биреу келди узакъдан:
«Иш этиб сенге келеме, — деди, —
ачха керекди меннге джууукъда,
назму джазаргъа юретчи», — деди.
Ол адам къайдан билсин назмуну
къуру да халкъда джашаб тургъанын,
кесин тутурмай, сени ызындан
эмилик кибик айландыргъанын,
тер тѣге, алтын бюртюкча, джыйыб,
назмучу халкъгъа къайтаргъанын?!
Ол адам къайдан билсин, джазгъанны
кечеси-кюню ишлеу болгъанын,
джазмай амалынг джокъду сени деб
джюреги таймай тюртуб тургъанын.
Ол адам къайдан билсин, назмучу
джангыз назмуну джазар ючюннге
таугъа чыкъгъанын, тюзге эннгенин,
кириб чыкъгъанын талай джюрекке.
Огъай, джанымла, излемегенме
джолланы тынчын кеси башыма,
мангылай терим тѣгюлмегенден,
Хакъ теленирлей меннге бошуна.

Москва, 1962 дж., август-сентябрь

* * *

Китабым толуду къуру «менледен»,
алай а ол «мен» мен тюлме, ийнан.
Минг-минг «менлеге» джюрекни джагъаргъа
муратым алайды,
не джагъылыргъа.

Москва, 1962, декабрь.

ИЗЛЕЙМЕ СЕЗЛЕ

Излейме сёзле, эм иги сёзле,
джетмеген джерим кьалмайды излеб,
кесим сезгенни,
кесим билгенни

адам сюерча джазалсамед деб.

Къайын терекге барыб тиледим:

— Къалай джазаргъа керекме, бир айт?

Сени юсюнгден кёб поэт джазгъанды,
меннге джугъунг да кьалмай олтургъанд.

Гурушха халда кьарады къайын:

— Менсиз поэтле джазмайла назму!

«Акъ къайынчыгъым», «акъ къайынчыгъым»
деб сызадыла хаманда кьуру.

Сиз не затласыз, бу поэт кьауум,
биринг сызгъанны биринг къайтара,
акълыгъымдан башха юсюмде
джокъмуду бир шарт?

Сен изле да таб.

Къычырдым кьушха кёкде учуб баргъан:

— Тохта, тилегим барды, бир болуш...

— Билеме, тынч тюлдю назмуну джазгъан,
мени джулкыгъаныгъыз болду,—деди кьуш,—
Мени юсюмден джазгъан заманда
джити кёзлюден башха зат айтмайсыз,
джокъмуд да юсюмде мени башха шарт,
сен уста эсенг, изле да таб, айт.

Нарат терекге бардым мен тилей...
— Бездим назмудан, сизден да,—деди, —
кеси ийнеме чанчыла джашайма
хар джазгъаныгъызда,
сен бир джукъ изле.
Минги Таугъа да бардым сорургъа,
онгсунмады къарт баргъанымы:
— Безгенме хар бир тизгинде агъара,
бир солуу беригиз меннге, ахыры..
Къойгъанма энди аланы рахат,
тынгы кетгенди менден а кери.
Къууаныр кибик **анга табигъат,**
къайдан табайым аллай сёзлени?!

Коктебель. 1968 дж., апрель-май.

* * *

Джуртуму джокъду учу-къыйыры,
алай а мени джюрегиме
турады саудан сыйыныб.
Башланиганы да анданды меннге.

1966 дж., февраль.

* * *

Орус адамны шартлары дейбиз...
Неди да орус адамны шарты?
Сары чачымы?
Ала кёзюмю?
Огъесе, къайдам,
башха не заты?
Орус адамны шарты —
къолларыд,
сениге керек кюн
сениге узатылгъан,
орус адамны шарты
къарамыд,
кёзюнге туура,
таукел къарагъан,
къыйынлыкъ кюнде,
сени излеб табыб,
сени джылытхан,
сени ийнакълагъан.

Ялта, 1965 дж., апрель.

КЪАЗАХСТАН

Ёмюрлюкге байланганма мен санга
халаллыгъын билиб джюрегинги.
Сенде тансыкъ бола эдим тауларыма,
мында уа кюсейме тюзлеринги.
Ол кюнлерим турадыла эсимде:
джангыз эдим, болмай анам, не атам,
мени халымы алай кёргенингде,
къарнаш къолунгу узатханенг, Къазахстан.
Ол къол берди манга гокка хансланы,
бакъды ол къол мен ауругъан кюнледе,
ол къол, манга эшигин Къазахстанны
ачыб, юйлю этди ёмюрлеге.
Ма аны ючюн кетмейсе сен эсимден,
хар сыфатынг унутулмай кёзюмдеди,
бусагъатда джашасам да сенден кенгде,
къолум къолунгдады,
джюрегим — джюрегингде.

Ялта, 1965 дж., апрель.

ЛЕНИННИ КЕШЕНЕСИ

Джаш солдатчыкъла сын къатхандыла,
шум болгъандыла кешене эшикде,
орталары бла уа адам улусу
джюрюйдю бери хар кюнде.
Джангызды бу эшик дюн-дунияда,
адам улуну барына ачылад,
кюн да былайдан тиед джер башына,
ѐмюр да къуру былайдан башланад.

Москва, 1966 дж. апрель.

* * *

Къычыргъан адам артыкъ сюеди,
артыкъ ийнанад дебми тураса?
Сюймеклик отда артыкъ кюеди,
джанын берликди дебми тураса?
Мен ийнанмайма къычыргъанлагъа,
къырым тауукъча, созуб боюнну,
кerti сюймеклик изленнген джерде
ала къоялла этиб оюнну.
Мен къычырмайма.
Сюеме ичимден —
кerti сюймеклик излемейд сѣзню.
Джан керек джерде аны да сѣзсюз
берлнкме алгъа аллай кѣбледен.

Москва, 1962 дж., ноябрь.

ЛЕНИНИ ЮСЮНДЕН СПЕКТАКЛЬ

*РСФСР-ни махтаулу
артисти П. П. Поддубныйе*

Театрлабыз. Сцена джарыкъ.
Сюзебиз джийылыб биз бу оюнуу.
Ленин сценада,
хар сёзю ачыкъ,
сёлешеди терен оюмлу.
Ол сёлешеди урушну юсюнден:
«Халкъ къаныкъгъанды,
уруш толд къасты,
рахатлыкды бюгюн изленген,
аны береди Совет власты».
Къарайма Ленинге —
сауладан сауду,
къарайма къалырлай эсимде ёмюрге,
хар сёзю Ленини меннге джашауду,
харини юлтюдю Ленини меннге.
Биз — худсоветбиз.
Багъа берирге
керекбиз актергъа, Ленини ойнагъанды,
актер а бизни, «джесирге» алыб,
сёз айталмазча этгенд да къойгъанд.
Бошалды оюн. Чыкъдыкъ башха юйге,
Ленин да кирди бизни ызыбызда.
Ол киргенинде, ёрге-ёрге къобдукъ,
джюрекле бары анга аллана,
тиллешген кибик, бирден харс урдукъ,

аны онгсунмай, Ленин да, уяла,
Барыб олтурду актер кыйыргъа,
тамам Ленинча, излемей тёрню,
хазырды Ленинча ол тынгыларгъа —
бютеу эс болуб сакълайды сёзню.
Биз да эследик энд кесибизни —
алай бош тюлдю вождха тюбешю...
Актер биринчи ойнайд Ленинни,
башланды энди тинтиу, сёлешю.
Керекли затны барын да санай,
бир адам къалмай къошулдукъ сёзге.
Директор айтды: «Ленин ючюннге
джапыбызны да берликбиз юзюб».
Актер эс бёлүб тынгылайд бизге,
тынгылагъанча Ленин хар джаннга.
«Айтылгъан затны алырма эсге», —
деди, Ленинча, ариу ышара.

1967 дж., 16 март.

БАГУЛЬНИК

Кёрмеген эдим мен багульникни —
кёрдюм кьонакьгъа барыб Байкалгъа,
аны кьызгъылдым-кёксюл бояуу
отча кёлекке атханды суугъа.
Саламлашды, силкиб башчыгъын,
мен кьучакъладым саугъасын джерни.
Африкан Бальбуров бир бутакъчыгъын
чыгъарыб манга саугъагъа берди:
«Элт муну биргенге Кавказ таулагъа —
джангызлыкъ сынарыкъ тюлдю бу анда,
кёзюнге кёргюзюр Байкал тенгизин,
эсинге салыр бурятланы да».
Бизни джерибиз кьойнуна алды,
багульник да аны этди разы:
тюрленмегенлей, Байкалда кибик,
чагъыб турады кышы эм джазы.
Къуру да барама аны кьатына,
хапар джасайбыз биз тюрлю-тюрлю:
ол къарачайлы болуб бошагъанд,
мен бурятлагъа болгъанма юйлю.
Бир тюшюребиз эсге, пил сюекден
Будданы суратын будда храмда,
бир Селенганы кьубулуб келген
сууун, кьобмагъан тынч сагъатында.
Бурятнягъа мен да джюрюйме,

— ала да келе меннге Кавказгъа —
узакъ болса да бизни арабыз,
къонакъ деб айтылмайд джангызыбызгъа.
Этда мычымай барлыкъма ары
багульникден да алыб бутакъчыкъ:
«Кѳзге кѳргюзсюн деб бизни тауланы,
эсге салсын деб къарачайлыланы».

Коктебель, 1968 дж., апрель-май.

Хар заманны да барды бир бети:
кими кёк, кими сары болады,
кими — кьап-къара, ачы тюш кибик,
джюрекледe ызын къояды.

Бир къауум адам ол заманланы
сайлайды кёксюлюн, неда сарысын,
кими — ачы тюшча сайлайды къараны,
кими да, къайдам, сайлайд къайсысын.

Кёзюмде мени джокъду къырауум,
бек ачыкъ кёреме мен джашау халны —
бюгюн бла бирге суюме
джарыкъ тюрсюнюн келлик заманы.

Москва, 1962 дж.

ИНТЕРНАЦИОНАЛ

Съезд бошалды. Къобханбыз тенгден
коммунистле,
толтуруб залны,
бир тылпыу бла, бир аууз бла
джырлар ючюн деб «Интернациональны».
Джырлайма. Джюрегим тебед, къууана:
Москвадан болса да узакъ,
Къарачай сюелиб залдагыла бла
«Интернациональны» джырлагъанына.
Артыкълыкъ, зорлукъ джашауну кёмюб,
джарыкъгъа чыгъарыб ууакъ халкъланы,
коммунистле джырлайдыла бюгюн,
дуния эшитирча, «Интернациональны».
Андан сейирлик, айт, не зат барды
кючюн кёргюзген совет адамны —
космос бла бирге сау кърал
джырлагъаны «Интернациональны?!»
Бу кюлени кёрюб эртдеден,
бу кюлеле салыб планын,
джырлагъанды Ленин биргелей
коммунистле бла «Интернациональны».

Коктебель, 1968 дж., апрель-май.

ДЖУРТУМ

Сюеме.

Къуру мен тюдме бу сѣзню айтхан,
хар ким айтханны огъуна айтама:
къач эсе да джерни саргъалтхан,
къар эсе да джерни агъартхан,
сюеме Джуртуму къуру да джашнагъан.

Сюеме,

энтда къайтара айтама.

Ийнакълайма хар бир кѣкенни,
«ашхы джолгъа» — дей, поездни ашырама,
тиерин сакълайма хар кюнде кюнню.

Махтанама чомартлыкъ бла,
джашау чомартлыкъ бла Джуртумда,
сюйгенле бла, сюерикле бла,
махтанама хар чагъыу бла.

Байрамгъа джасалгъан кюнюмю болсун,
неда ишлерге къобхан эртдени,
сюеме Джуртуму этген джолларыни,
сюеме келе тургъан кюнлерин .

1963 дж.

СЪЕЗДДЕ

Джазыучу чыкыгъанды трибунагъа,
узакъ Вьетнамдан келиб съездге,
биз, ёрге кьобуб, анга харс кьагъа,
сыйлайбыз бирден, ура джюрекле.
Ол келтиргенди саугъагъа байракъ,
кёз алмай кьарайбыз биз ол байракъдан,
аны тюбюнде вьетнам халккы,
бирлешиб сакълайды Джуртун ол джаудан.
Бу байракъ хар кюнде тургъанды барыб
ёлюмню аллына сингир кьоллада,
бири джыгъылса, бири андан ала,
джерге тюшюрмей бир джангыз джолда.
Вьетнам солдат барады, барад,
аямай джурту ючюн джашауун,
джер аякъ тюбде джанады, джанад,
кёлтюрмез ючюн юсюнде джаууну.
Байракъ элекди окъ тешикледен,
алай а келгенди джырыб тенгизни,
сау этди бюгюн аны джарасын
джылыуу бизни джюрегибизни.
Оконалада солдатла бизге
байракъны саугъа этиб ийгендиле,
аны тюбюнде совет джазыучула
Вьетнам бла сюелгендиле.

1967 дж., май, Улуу Кремль кьалада.

Шохлукъну юсюнден мен
назму джаза,
орус халкъны антама алгъа,
чырт кука сѣзсюз,
чырт алдаулукъсуз
къарнаш болгъанбыз
джюрекден таза.
Хар кимни кесини
тебсеую,
джыры,
хар кимни кесини
адети,
ызы.
Джашайбыз болмайын
арада гъырмыр,
къууанч да,
бушуу да
болуб бизге бир.
Къууанч кюн бирге
тебсейбиз тойда
«Истемейни» да,
«Калниканы» да,
керек кюн бир-бирин
табалла къолла,
бир-бири ючюю
киредиле огха.

Бизни бир джулдуз
джарытад башда,
барабыз алгъа
бир отджагъада.

1962 дж., ноябрь

* * *

Сен сюесе кенг тюзлени,
махтайса сабанларын.
Мен да айырыб къалгъан джерледен
сюеме Кавказ тауларын.
Сен терссе, мен а тюзме дер кибик
бармыд дауубуз ортада?
Сен суйген джер да, мен суйген джер да
Ата джуртумду сора уа?!

1958 дж.

Дюн-дунягъа огъур тѣгерге,
джюрекии саудан халкъгъа берирге
Ата джуртумдан юренеме мен.
Джаугъа — джау, шохха шохлукъ этерге,
хар муратха да толу джетерге
Ата джуртумдан юренеме мен.
Мени Ата джуртум — Россия кибик,
ариу болургъа сюеме мен да,
мени Ата джуртум — Россия кибик,
джигер болургъа сюеме мен да.
Мени Ата джуртум кибик, халкълагъа
таза джюрегим болса сюеме,
мени Ата джуртуму суйгенча, хар ким
мени да алай суйсе сюеме.

Ялта, 1965 дж., апрель.

II

БУЛБУЛ БОЛСАМ...

Джаз кюндю. Джолгъа джаяу
чыкыгъанма мен.
бара-барыб, зырзыр талгъа таяндым мен
Кюн чууакъды, джер — джап-джашил,
хауа—кёксюл,
суу былайда сюзме да тюл, шоркъа да тюл.
Тегерекге къулакъ салгъан бир затды ол,
джылтырай, джана да тургъан бир затды ол.
Шыбырмамай, къымылдамай болгъанды шум,
сездим, сездим: джыргъа къулакъ
салгъан болур.
Джырлайдыла къанатлыла герекледе,
ал бермейин, бой бермейин бир-бирине.
Хар бирини джыры бирер гюрлю къобуз,
джюрегинге джарыкъ теген бирер джулдуз.
Джырни джыры барды бир **джыр барын**
озгъан,
ташны, тауну джашнатыб тегюлюб баргъан.
Ким джырлайды деб къарайма тегерекге,
чапракъгъа, бутакъгъа, бу тал терекге.
Тюз башымда кёрдюм бир къанатлычыкны,
сыпаты-сыны болмагъан бир затчыкны.
Кегюрчюнча кёксюл тюлдю, тюлдю айбат,
чакъинджикча бир да тюлдю алай садакъ..
Сабан чыпчыкъча тюлдю ол,
сакъ-сакъ атлай,

гергеджызча тюлд, чынгагъан аууз джабмай.
Булбулду ол. Джокъ артыгъы, джаны-саны.
башхаладан башхалыгъы — джыры аны.
Къанатлыды къанатлыла ичинде ол,
излемейди аладан башха кесине джол.
Ала бла кюню — кюн, кечеси — кече,
джашауун да этеди ол алагъа ёлче.
Булбул тюлме, тюлме уста аныча мен,
болургъа уа ким суймейди алай терен?!
Эртде-эртде алгъан эдим мен да къалам,
джырлайма деб, айтама деб халкъдан хапар
Билмей эдим тиерсиз къыйын болгъанын,
халкъ аллында джууаблы ишге саналгъанын.
Билмей эдим джукъ да билмегеними мен,
билмей эдим алай кёб изленнгенин да
менден.

Мен билген а — джюрегим эди кесими,
къоймай джаздырыб, бёлдюрюб тургъан

эсимн.

Джаздым айны, джаздым джылны —

джылланы да.

къысхасыча, отуз джылны эм дагъыда.
Мен да биреу туугъан халкъымы ичинде,
кёб ишинден хапар айтдым аз ишимде.
Халкъым, джаным, бараса сен халкъла бла,
болушханма мен да джолдан таш алыргъа.
Бир абына, бир сюрюне баргъанма мен,
биргенгде уа таймай барыб тургъанма мен.
Къууанчынга къууанч этиб джазыб турдум,
аманынга аманды деб эс бёлдюрдюм.
Кёбдюле сени атынгы айтдыргъанла,
кёб сёлешмей, кёб излемей урунганла.
Барды энтда артха тартыб тургъанларынг,
сеннге бермей, сенден джыртыб
тургъанларынг.

Тюбегенме саннга сапамагъаннга да,
кесин сенден мийик кѳрген адамгъа да.
Тюбегенме джолумда кѳб тюрлюлеге,
мени сеннге, сени меннге сѳкгенлеге.
Айланнгайма джашауумда кѳб джерлеге,
сени ючюн чѳкдюргендиле тѳрлеге.
Атынг бла айтхандыла мени атымы,
уллу эте билгенсе сен аз затымы.
Хар халкъны да ангылайса тилин-джолун,
бир юйюрлей джашайса сен, къолда—къолунг.
Гитче халкъым, уллуса уллу къралда,
теппе-тенгсе аны ичинде сен халкълагъа.
Алгъа уруб бараса сен хар ишингде,
кюнден-кюннге джууукълаша керти Кюннге.
Бу джолунгда артха тартхан къауумлагъа,
кечгин салма къайдагъы бошбоюнлагъа.
Тилчилеге, зарчылагъа берме сен онг,
«кесим» деб джашагъанланы джолуду ол.
Иги бла айтдырмагъан сени атынгы,
къууана да билмейди иги затынга.
Джетишмейди джырым джетишимлеринге,
булбул кибик джырлар ючюн хар ишингде.
Булбул болсам, табар эдим аллай джырла,
кѳлюмю къандырыр кибик бир макъамла.
Ёзге, ишинг, кючюнг джырды сеннге кеси —
уланьг, къызынг орнатхан эсгертмеси.
Не булбул да джырлаялмаз андан ариу,
кюнден кюннге аласа сен жангы къарыу.
Къарыуумча, билгенимча джырлайма мен,
къарнашлыкъды джырым, халкъны
бирлешдирген.

1976 дж., май.

* * *

Туугъан Къарачай
тауларым мени,
тебретгенсиз
сиз бешигим.
Сабийлигим да,
ёсюб былайда,
улла болгъанды
халкъны къойнунда.
Къуш къанатланы
бергенди халкъым,
аула деб меннге
дуньяны башы.
Джанымча суйген
ёзенле, къолла,
бергенсиз меннге
эжиуле, джырла.
Бергенсиз кизден
мен тилегенни:
кючню, къарыуу,
халал джюрекни.
Игнсе деб меннге
айта эселе,
сен юретгенсе
мени игиге.
Къонакъ ашыра
биле эсем мен —

адамгъа сый бер,
суй дегенсе сен.
Къайры барсам да,
халкъым биргемед —
джолум болгъаны
аны ючионгед.
Сени блады
джюрегим, ишим,
сенса ёмюрге да
сен джан юлюшом.
Уллу къралда
уллуса, халкъым,
аны блады
джашауунг, антынг

Москва, 1962 дж.

ТАУ ЭЛИМДЕ

Къалай кѣб болады мен келмегенли
ѳзен ичинде туугъан элиме!
Эсимде туруучу эл тюлдю бу эл,
ийнаналмайма кеси кесиме.
Озгъан джыллада къалгъанды ол эл,
къуру таууду тюрленмей тургъан,
кѣкню кѣлтюрюб, джерге джибермей,
тѣппесинде арымай тутхан.
Орамда уа, майна, мешина,
гыланч бурула, барады чабыб,
мен танымагъан бир къыз рульну,
оюнчакъ кибиб, бурады базыб.
Гямпик чалдышы ауаргъа джетиб,
къаягъа тирелиб туруучу юйле
джокъдула,
ала, заманда чириб,
орун къойгъандыла башха юйлеге.
Джангы юйле уа баралла ѳрлеб
мийикден-мийик ѳзенден таугъа,
джер да, зыбыр аязын джайыб,
олтуртады юйлени анга.
Аллай таулула джашайла алада, —
махтаргъа махтау джетдиралмазча,
тиширыула да аллайладыла, —
Рафаэлни мадоннасыча.
Эртдеги элим а турад эсимде —

кёрюне эди кёзюме алай,
къачыб келиб неден эсе да
сескекли къонуб тургъан чыпчыкълай.
Да, кёзюмдеди ол эл, бек къарт эл,
тютюню хауагъа сингиб чагъыла,
ёгюз ийиб, бир джаякълашыб,
джолоучу юлле тарта тургъанча.
Заман ашыкъмай сюзюлген кибик
сюзюлюб чыгъаед элни тютюню,
тиширыула къой бышлакъ сыгъа,
къартла да ныгъышда ашыра кюнню.
...Къалай кёб болады мен келмегенли
туугъан элиме, болсам да тансыкъ,
себелегенди кёк да джылланы,
тамчыла кибик, башымдан чачыб.
Соргъан-оргъан да этмей кишиге,
атам юй салгъан джерни да табдым,
джюрегим уруб, къууанчдан толуб,
сабийлигиме энтда да къайтдым.
Атамы юйю болуучу джерде
мазаллы алма терек чагъады,
бутакълары къанджалбаш юйню
тёппесине ёрлеб барады.
Тоханача юй,
таб юйдю бу юй.
Ким болур экен мында джашагъан?
Атымы айтыб къычырды биреу, —
ким болур экен мени чакъыргъан?
Сабий кюнлени ауазы бла
чакъырсала, терк эшитебиз...
Джылла не къадар узайтсала да,
сабий кюнлеге дженгил джетебиз.
Сабий кюнюмю кёзюме тутуб,
мени алгъасатхан — атамы тенги,
экиси да Совет властны

келтиргенлени бирлери.

Атам а мени сууну ол джаында
хуна ичинде джата эртдеден,
джапгыз джашын да, ызындап элтиб,
айыргъанды аны да бизден.

Нек къоймагъанды меннге таныргъа
кесни да, мени къарнашымы да?!

Атасыз, анасыз джашарыкъ болуб
не ючюн тууады джан дунягъа?!

Бир такъыйкъагъа кюйдюрдю сагъыш,
сора башладым соруула эшите,
къарт а аланы беред ашыгъыш,
джстдиралмайма мен джууаб этиб,
«Къайдан чыкъдың сен?»

Къалай иги этдинг!

Кирчи ичгери, айт хапар бизге».

...Къонакъ сюймеген юйню билмейме
мен ёмюрюме бизни элибизде.

Джыламукъларым тегюледиле,
тыялмайма,
тыяргъа да не?!

Да не боллукъду быллай джыламукъ
мени бетиме тегюлгенликге?!

Къартны юй бийчеси, олтурмай джерге,
аш - суу къайгъыгъа киргенди къызыу,
табханын къалаб барад тебсиге
«бир аз тур бизде», деб тилей ауузу.

Къарайма анга, сагъышым узакъ —
тюшпоре эсге джарлы анамы,
Былайдан кенгдед къабыр юлюшю....

Бир тукъум бир зат къобармаз аны.
Алай а джашау джашауду, джашау,
къууанчы, бушууу, сагъышы бла,
унутдурмаса ёлгенлени сау,
къалай джашаред адам дуняда?!

«Къойла блады джаш да таулада,
келиним эсе, ол да ишдеди,
къызчыкълары уа бир сейир бала», —
деб къарт къууаныб хапар тизеди.
«Ырысхыбыз а, — дейди къарт манга, —
сансыз - санаусуз тую бюртиюкчеча,
алгыш тураек бир къатхан тонда,
энди уа, джаным, къоз гюрбедеча».
...Телевизорну къурду къарт, къобуб,
андан дуня ачылды къартха,
чал сакъалын да сылай къарайды,
бизге да ууакъ хапарла айта.
Къыйнаалгъаны бир затды къартны,
кече колхозда къарауулду ол,
ингирде уа болады кино,
муну юсюндеп кимге джазсын ол.
...Джелли этеклери ай джарыкъ алыб,
эниб келелле элни ичине.
Ёмюрню джюрюшюн джюрюшге салыб
элим барады аны биргесине.

КЪЫЗНЫ УШАТАДЫЛА

Къызны таулада ушатадыла
нарат терекге, джаз джашнай тургъан,
аналаны да ушатадыла
ана къушуна, уя сакълагъан,
сабий къызчыкъны ушатадыла
джаз кюннге туугъан джаш джанкъозчукъга,
улан джашчыкъны ушатадыла
чартлай айланган боз къозучукъга.
Чалсакъал къартны ушатадыла
Минги Таууна, чыммакъ-акъ къарлы,
назмучугъа уа джокъду ушаш зат —
игимид, аманмыд, билмейме аны.

1963 дж.

НАЗ

Бу наз терек джашайды Хурзукда,
экибиз да кьобабыз бир кюннге,
мен а сабийме аны кьатында —
менден тамадады ол тёрт ёмюрге.
Мени башымдан энишге кьарай,
самаркьау этгенча алайды халы,
ёзге эртдеден шагърей болсакъ,
джасарыкъ эди кёб хапарланы.
Айтырыкъ эди, аны юсюнде
кёб кьанатлы тёлю тууб, ёлгенин,
терекле ёсе да, ауа тегерегинде,
джап-джангыз кеси кьалыб кетгенин.
Огъесе, наз кеси бирлей кьалыргъа
сюйген болурму эгечсиз, кьарнашсыз?
Анга ушагъан бир джукъ болмазча,
ол да ушамай, болурча джангыз.
Ёмюрден ёмюрге барады кёче,
борандан, ырхыдан—джукъдан да кьоркьмай,
тамырларыны джутлугъу бла
башха терекге ашау да кьоймай.
Ёссем эди мен да аныча!
Кьарны, бузну да алай хорласам!
Нёгерлерими уа юлюшсюз этмей,
аланы сакълай, алай джашасам.

1970 дж.

АДАМ УЛУНА КЪАЙГЪЫРАСА СЕН

Бу закон бир джерде джазылмагъанды,
закон а болгъанды мени халкъыма:
джолоучу джолда отну кѣмедн —
ызындан келген от тамызыргъа.
Ким билед, сени ызындан келген
унутхан эсе уа юйде сернегин,
кѣсеуледен, сен отха кѣмген,
отну тамызыб джарысын джюреги.
Бурундан бизге джетгенди бу адет,
бюгюн да барады бизни таулада.
Бирн бирине былай къайгъырыу
закон болубду ма бизни халкъда.
Билеме, таулада кыйын джоллада
от табарыкъма, джолоучу болсам —
сѣзсюз да меннге биреу къайгъыргъанд,
башхалагъа мен къайгъыралсамд.
Ызымдан келген, болма сагъышлы,
отум сениге джукълапмай турлукъ,
адамлагъа терслигинг болуб,
бузлатмай эсе ичингден сууукъ.
Сен къача эсенг аманлыкъ этиб,
къайгъыны салыб туугъан юйюнге,
отуму сора боран чачсын да,
бир джилтини да къалмасын сениге.
Зарлыгъыг сени аякъ тутдурмай,

къачыб бара эсенг башынгы алыб,
сен баргъан джолда огла бары да
къуруб къалсынла сеннге джукъланыб.
Сен а боранны, джелни да хорлаб,
тауда джангы джол салыб баргъан адам,
улуу джелледе от да джандырыб,
ызынгдан келгеннге сакъларгъан адам,
аны къайгъысын этгенинг ючюн,
ол солур ючюн, джылыныр ючюн,
сен къойгъан джилтин сеннге къайытыб,
джылыуун берсин, аямай кючюн.
Къайгъыра эсенг сен адамлагъа,
инджилмесин деб бир джан сууукъдан,
адам улуна къайгъыраса сора —
ол а къуралад хар бир адамдан.

КЕСЛЕРИЧАНЫ СЮЕЛЛЕ ТАУЛА

Таулада джарым ауазынг бла
джырласанг, таула эшитмейдиле,
джырда алача къарыу джокъ эсе,
эжиу этиб да кюрешмейдиле.
Къулакъла кибик чапракъларын
ёрге къобарыб, чегет эс бёлмез,
учуб баргъанлай къуш къанатларын,
салют бергенча, сеннге деб кермез.
Джарым ауазынг къоркъакъ къоянны
уятырыкъ да тюлдю джукъудан,
хыйлачы тюлкюдю, хиликке этиб,
кюлюб къарарыкъ сени ызынгдан.
Сен джырласанг а, бютеу кючюнгю
джырынга бериб, кириб тереннге,
таула эшитирле сени сёзюнгю,
эжиу этерле бары да сеннге.
Хар чапракъ да дауурбаз къагъар,
хар къанатлы да къошулур анга —
таула кеслерин бериб къоялла
толу ауаз бла джыр джырлагъаннга.
Алай болмайын, сен таула бла
ойнайма десенг, шох тюлсе алагъа —
ала ойнамайла киши бла да,
кеслеричаны сюелле таула.

Москва, 1966 дж. 19 апрель.

Таула! Сиз бир зат этгенсиз меннге,
мени ёмюрлюкге кысыб кёюннга!
Чакъырыу бламы тенгликге, эрликге,
чал башыгъыз бламы — акъылгъа, оюмгъа?

Сизни кючюгюз кёчеди меннге —
кьоркъмай атлайма тик джолчукълада,
тереннге не къадар къарай эсе сакъ,
ол къадар джюрегим урады рахат.

Аякъ гутмазлыкъ къая эринледе
кёрюнед меннге аякъ орунла.
Таула сюедице ётгюрню, эрни.
Тауну суйгенни сюедице таула.

Москва, 1962 дж., декабрь.

ЫЗЛА

Джангурдан сора чыкыгъанма
джолгъа.

Теблеб барама аякъ ызланы,
къайры эсе да ашыгъа адамла,
къойгъандыла меннге аланы.
Была чабханлай баргъан болурла,
тамам ашыгъыб иги муратха.
Была уа, ашыгъыш ишлери болмай,
туракълагъан да болурла артха.
Ма энтда ызла . Кимле эсе да
былайда бираз тебджилдегендиле,
огъесе, джашауда сюрюне келиб,
тентек болубму сюелгендиле?!
Ма, быланы уа къайда эсе да
ашыгъыб сакълай болур эдиле...
Бирсилени уа, киши да ашырмай,
Киши да сакъламай болур эдиле,
Муну джюрегин къоркъуу тауусуб,
терслиги къуууб бара болурмед...
Бу уа, башхала ючюн джол салыб,
аллына таукел бара болуред.
Иши къаты да къойгъанды ызын,
бошбел да ызын къойгъанды мында,
Сюймеклик чегиб тургъан да къой-
гъанды,
къойгъанды алкъын аны чекмеген да.

Сагъыш да, мурат да, бушуу да оз-
гъанды,
къарт да, джаш да озгъанды былайтын,
барыны кѣлюнде бирер зат болгъанды,
барын ма бу джол баргъанды тартыб.
Мен да барама ызланы ызындан,
сагъышым тынчлыкъ бермей башымда.
Кеси ызымы табалмай, хама
былай барыб турсам, менден не
файда?!

Нарсана, 1976., июнь.

АТОМ ЕМЮРДЕ

Атом ёмюрде къалай эсе да
джашайма джерге тартханлай къуру...
эки къолум джерни кюсейди,
тургъан а этеме мийикге къонуб.
Эшитиб турсам сюеме кюнде:
«Гяусаргъа къолан бузоу туугъанды,
Унух кёчгенди джангы юйюне,
Мурат да бюгюн къатын алгъанды».
Туугъан элими орамларында
джюрюрге излейме, тюбей хар кимге,
гылыу, кёнделен тюшюб аллыма,
бойнун къашытса сюеме меннге.
Ызымдан джетиб газик букъусун
чачсын, аймыса, юсюю агъарта,
аймыса, джыйын да меннге иш къойсун,
мен да этерме адетин анга.
Сюеме ауларгъа къоймай бир орам:
«Тынч-эсенмисиз, къалайд,—дей,—джашау?»
Сюеме, эшитсем джууаб аладан:
«Сейирди, зауукъду энди,—деб,—джашау».
Барама орамда. Къая башында
чалады чалкъычы джыйын эртденде,
чалкъы тауушда эшитеме мен:
«Сейирди, зауукъду джашау,—деб,—бизде».
Гукурук кычырад, ёкюред бузоу...

Кюнден бетлерин сакълай, къызла да
кѣгет джыялла садлада къызыу, —
болушадыла шофер джашла да.
Амма арбазда бешик тебрете,
нартланы юсюнден мурулдайд джырла.
Насыб ишлерик адамды, билеме,
ол бешикдеги,
келлик заманнга.
Ташыууллагъа эл бла бирге
мен да чыгъама, джюрегим джарыб.
Ишчилерине эл туберикди
ингиралада, къазанла асыб.
Атом ёмюрде къалай эсе да
джашайма джерге тартханлай къуру.
Къолларым джер кюсей, эл юйге талпый,
тургъан а этеме мийикге къонуб....

Москва, 1966 дж., ноябрь.

* * *

Къайры барсам да мен —
шахаргъа,
тюзге,
Тенгизге,
туугъан тауларым барадыла
таймаздан мени биргеме.

1962, Москва.

* * *

«Къалай мийикдиле бу сизни таула!»
Деб сейирсинди узакъдан келген.
Къарай билмеди бизни таулугъа
неси да тауладан мийикге ёсген.

1961 дж., декабрь.

* * *

Сен меннге ийдинг тюртю бутакъны,
эсге сал деб, туугъан элими.

Керти да унутуб тургъан кѣб затны
эсеме салыб тыхсытды мени.

Ким биледи, бу тюртю тюбюнде
ашыргъан эсем а сабий кюнюмю.

ким биледи, муну тюбюнде
кѣзюме кѣргюзген болурмем бюгюнню?!

1960 дж.

Мен тюлме джарлы поэт къауумдан,
кийиндиралмазча назмуларымы,
ала учхара, джаланнгач къалыб,
уялтыр кибик туугъан халкъымы.
Мени къолларым накъут-налмаздан
мынчакъла этиб да тагъарыкъдыла,
усталыгъым да назмуларымы
кёз къаматырлай джасарыкъдыла.
Огъай, суймейме!
Керек тюлд алай!
Кийин, тизгиним, мени кесимча,
бюгюн мен киргенча таулу юйлеге,
юйлю адамы болуб кирирча.
Джашырмайма,
бош айбатлыкъны
излеген эдим бир кёзюуледе...
Энди уа суюме
назмум тынч айтса
айтырыкъ затын тауушлу ёмюрде.

Коктебель, 1968 дж., апрель-май.

* * *

Туугъан тауларым, сизге джыр этмеген
джокъду сиз туугъан кюнледен бери,
базманнга салсакъ, дженгерик эди
аланы саны сизни он кере.

Бир-бир джырлары джашарыкъдыла,
ёмюрден ёмюрге кече, джангылай.

Кёкню кёлтюрюб тургъан деу таула,
бир-бирине уа тезесиз къалай?!

Ялта, 1965 дж., апрель.

Таулада джолну унутхан эсенг,
 шоркъагъа сорсанг,
 ол джууаб берир,
 таулада джамчынгы унутхан эсенг,
 джангургъа сорсанг, ол джууаб берир.
 Таулада къууну унутхан эсенг,
 кёк джашнагъанлай, сор, --
 джууаб берир.
 тауда шкогунгу унутхан эсенг,
 джугъутургъа сор, ол джууаб берир.
 Таулада атынгы унутхан эсенг,
 сорма кишиге, сакъла юйюнгде,
 ол кеси келиб, сени унутмай,
 кишнер, арбазгъа къараб, ингирде.
 Таулада шохлукъну унутхан эсенг,
 соруб кюрешме соруу таулагъа,
 ким берликди джууаб, бир айтчы,
 шохлукъну унутуб кетген адамгъа?!
 Унутхан эсенг сен суймекликни,
 сакълама сора ызына аны,
 джюрекде алыб кетген эсенг а,
 ашыкъ сора — сакълайла аллынгы.

Коктебель, 1968 дж., апрель-май.

* * *

Минги Тауну аязы къакъмай,
къалай турурма, айт?
Гара суулагъа бауур салмай,
къалай сѣнгерме айт?
Кѣксюл чегетни кѣксюл хауасын
къалай тогъумам, айт?
Ала ичгисиниб айтханны джазмай,
Къалай болайым, айт?

1960 дж.

АШЫГЪЫБ КЕЛДИМ

Мен ашыгъыб, тансыкъ болуб тауларыма,
кѳууанч эте, башдан аякъ ауларыма;
баур бериб гара суудан тогъурума,
тынгыларгъа тау булбулну джырлаууна,
эшитирге шыбырдауун гюлню гюлге,
джюджекджикча джюуолдерин сууну мениге;
накъут кибики чыкъ тамчыны тѳнгереуюн,
къарт къаяны гюрбе кибики гюрюлдеуюн
эшитирге келдим. Кѳлюм кѳлча, джюрек —
ара шахардан таулагъа салам алыб.
Салам сизге, къар тѳппеле, гѳлеу сыртла.
сыртла иеси сыйлы, субай джашла, къартла,
Салам сизге, джур, джугъутур, джохар буула,
джазыуумча, тикли-микли улоу джолла.

1962 дж., ноябрь.

ДЖАЗГЫ ДЖАНГУР

Сюеме джангур башласа джазны,
аууз тылпыуу джылыта джерни,
тамчылары наратны, назны,
букъусун сылаб, ачса кёзлерин.
Бек керекди джазгыда джангур --
къанатлы къалмай бары джууунур,
бирден къозгъалыб, эте-эте дауур,
суума деген да таудан къуюлур.
Бек керекди джазгыда джангур —
таула, уяныб, бизге ышарырла,
отлауну къоюб къой сюрюуле да,
онгсунуб, анга къулакъ салырла.
Сюрюучю къаблар юсюне джамчы,
башлыгъын да атар башына,
шыбырдай тюшген кёкден хар тамчы
сюймеклик сёзча эшитилер анга.
Таулу кыыз джангургъа салыб челекни,
башын джууаргъа зем-зем суу джыяр,
къалын эшмеле сыртында аунай,
ингирле тойгъа джасаныб чыгъар.
Чал мыйыкъларын бура къарт таулу
кёкге, джерге да къарар сюйюне:
«Битим боллукъду быйыл бек уллу,
тынчылыкъ болгъаед ансы хар юйге».
Бек керекди джазгыда джангур —

мюрзеу, бичен да олду таулугъа.
Къуру джангур,
джып-джылы джангур
джаусун деб излейди дюн-дуниягъа.

1966 дж., Малеевка, 19 апрель.

* * *

Туугъан тауларым, шоркъа сууларым,
къайры да биргеме элтеме сизни,
анамы сютюча таза хауагъызыны
къалай унутурма ичиргенигизни?!
Къалай унутурма, джолланы манга,
къолумдан тута, юретгенигизни:
«Тикли-микли да болурла джолла,
сен къоркъмай-юркмей бар», —

дегенигизни?!

Къалай унутурма, бериб къанатла:
«Бизден да мийикге уч, — дегенигизни?!
Ата джуртунга, туугъан халкъынга
джара», — деб джолгъа джибергенигизни?!
Къалай унутурма, мен джашауумдан
чот берирге борчуму сизге?
Минги Тау Ата джуртуму атындан
багъа берлигин мени ишиме?!

1963 дж., апрелни 13.

III

* * *

Менден бир джукъ да джанламагъанды.
Джанламагъанма кесим да джукъдан.
Шагъатлыкъгъа джашамагъанма —
башхасы неди аны уа джокъдан.

Ма ол себебден джыйырма джылда
башым агъара башлады мени.
Джыйырма бешде — мен башсыз къалыб,
джыйырма бешде — юйге таралыб,
неми да унутуб болдум мен тели.

Москва, 1962.

* * *

Джел кьобду таулада деб джыламайма,
аджашдыкъ деб да джазыуум бла мен.
Джашлыгъымы нек чырмагъанма
деб да ичине,

мен кийиб шинель.

Къууанчны, муратны, ариу кёзлени
къоюб сый ючюн, махтау ючюн тюл,
биргелерине эркишилени

баргъанма таукел мен кыйынлыкъ кюн.

Уруш джуханды джанымчаланы.

Чал устуккула чачыма эртдеден
себилгендиле,

тамам къачала

буз суммекчикле кибик юйледен.

Туугъан таулагъа термилдим, кюйдюм,

ёз джашауум да мени этди тентек.

алай а насыблы, кыйынлы эсе да,

кишиге бермем — меникиди чёб.

Москва, 1963 дж., декабрь.

БЕРЛИК ЭДИК КЕЗЛЕРИБИЗНИ

Госпитальгъа лейтенантны келтирдиле
джангурча джаугъан окъдан, тобдан.
Аны джигитлиги бла, — дедице, —
Н. эли сыйырылды бюгюн джаудан.
Лейтенантны салыб столгъа
тинтдик, джараларын байладыкъ,
алай а дунья джарыкъ анга
кечелей къалырын ангыладыкъ.
Къарамедице, аламедице кёзлери,
анасындан башха киши да билмейд аны...
Джыйылгъанланы уа хар бири,
ол джангыз бир къарар ючюн дунягъа,
берлик эди, амал болса, кёзюн анга.

Эвакогоспиталь № 2436, 1941 дж.

Сен ёлдюнг деб, кьагъыт келген кюнюнде.
бушуу бууб, джылаялмадым санга;
кёз кёлтюрмей джылаб турсам да, ёмюрде
джыламугъум джетмез эди бушуугъа.

Аны ючюн кюйгенд, билеме, менде
тамчы кьалмай онгнган дугъум кёзледе.

1944 дж.

* * *

Солдат къалгъанды бутсуз, къолсуз да,
юйсюз, кюнсюз да къалгъанды солдат,
алай а юй берген, кюн берген джолун
унутмай къайтханды ызына солдат.

Ялта, 1965, апрель.

Мени былайгъа келтирген барды —
сагъышымды — келеме ызындан.
...Мазаллы нарат чайкъала эди,
аякъ тюбюнде суу да шууулдай,
бутакъларында, уя ичинде,
чыпчыкъ балала ананы сакълай.
Олсагъат къобду джаханим оту,
кюн да къаралды, тегерек тебди,
нарат терекни къулачым бла
къыса, кесиме мен ышыкъ этдим.
...Самолет кетди ичин бошатыб,
мен сау-саламат къобдум алайдан —
менден бомбаны кесине тартыб
джана тураед нарат башымда.

Малеевка, 1966 дж., сентябрь.

ОЛЬГА БЕРГГОЛЬЦА

„Сүймеген ми кыуачдырмим ёлюб“.

О. Берггольц

Ёлюб джаупу да кыуачдырмагъанса,
аджал ызынгдан тургъанда барыб.
Мен джашауумда сени ызынг бла
джюрюйме, сенича болургъа талпыб.
Джюрёк къан бла,
джашау джол бла
джазыла эсе назму кыагъытха,
уллу ишлеге чакъыра эсе,
ма ол заманда ийпанама анга.
Тогъуз джюз кюнню
сени бла бирге
мен да айландым, тешмей шинелни,
узакъда болсам да блокададан,
чегиб тургъанма мен сен чекгени.
Кыйын кюнюмде кеси кесиме:
«Бюгюлме, джигит бол, — деученем, хайт де!
Блокада Ольга Берггольцча,
не чырмаугъа да кюч таб кесингде».
Не кыйынлыкъны да кёлтюрдюнг, хорладынг,
энтда хазырса сен керек кюннге.
Меннге ауурлукъ джете башласа,
биягъы сени тюшюреме эсге.

Ёлюб джауунгу кѳуандырмагъанса,
сюймегенинги уа чырт кѳуандырма.
Сеннге ёлюмню излеген адам
излемез джашау бир джангыз джаннга.

1970 дж.

ТУУГЪАН ЮЙЮМ

Боран сибире эди сени кышхыда,
джаз джылыта эди къарт санларынгы,
тау джелчик сени топракъ башында
чайкъаучан эди кёк хансларынгы.

Къайдаса энди, туугъан къарт юйюм,
танышыкъ тутхан кыйынлыкъ бла,
тири тураенг, туугъан къарт юйюм,
Мен сени бла болгъан заманда.

Къартлыкъ кемирмей тураед сени,
сыйлы отджагъангда суумай кюлюнг,
алай а ачы урушну джели
айырды бизни, джокъ болду юйюрюнг.
Мен кёб айландым узакъ джерледе,
алгъын джол бла келдим къайытыб.
Энд сюелеме сени кюлюнге —
джылайма къуру джеринге джатыб.

1957 дж. июль.

* * *

Джангыз атлам да этмегенд джашчыкъ.
Бир джангыз сѣз да билмейди айта,
къолан киштикни къулагъындан да
юренмегенди ол алкъын тарта.

Сюйген-сүймеген дегенни алкъын
не болгъанын да билмейди джашчыкъ,
аман адамгъа, иги адамгъа да
бирча ышарыб къарайды джашчыкъ.

Дуния джарыкъны, юйню тышын да
алкъын кѣрген да этмегенд джашчыкъ,
кесчигине уа сау джер башындан
къуру игилик сакълайды джашчыкъ...

Москва, 1961. дж.

ЭДИКГЕ

Сен берген ручка...

Тюшмейди кьолумдан.

Кёб зат джазгъанды, билмей арыуу,
сени кесингча, айтханымы эте,
мени ишиме беред къарыуу.

Биз бетден-бетге айталмагъаны
сен берген ручкам айтсын къагъытха...

Мен къуру санга джазама муну,
билеме: къагъыт а баямлар халкъгъа.

Бек кёб айтырым бард, бала, санга...

Неден башлайым,
билмейме, къайдам...

Джюрегим ауруб кыйналгъанымы
джазайым,

алай а андан не файда!

Къоймайды ол а эркин ишлерге,
тохтайды,

неда джетед тохтаргъа,

да нек этесе быллайла дерге

мен болалмайма не аз да анга.

Анга тиймеген аз таш кьалгъанды,

Аз ийне кьалгъанды анга чанчылмай,

Бек кёб адам да аямагъанды, —
ансы да къалай турад джарылмай...

Мен да аямадым аны кесиме —

джегелгенимча джекдим, тауусдум:

азмыды, теблениб тохтагъан джюрек,
къалай тебгенин билгинчи киши...
Билеме, бала, келсе къолунгдан,
берлигенг манга джаш джюрегинги,
алай а сенден аны алмаз ючюн
мен да берирем сау ёмюрюмю.
Джангыз бир затды мени инджитген,
(къалгъан инджиуле къалсынла алай),
башха кишиге сени джаш этген
ананг
бу затха турады джылай.
Нек этдинг бу ишни деб сёз айтмадынг...
Бютеу халынг а айтады аны...
Кёзюм кёзюнге къараялмайды,
къыйнагъанма деб сабий джанынгы.
Алай а, не этгин —
Къоймады
джашлыкъ...
Неден да бек а — ачы къазауат...
Джаным быллай бир ашалмаз эди,
чекмесем эди чексиз зарауат.

Ялта, 1965 дж., апрель.

* * *

Танг атыб келсин аджалым меннге,
къайытмаз джерге элтир ючюннге —
джан тѣнгегинден айырылса да,
кѣрсем сюеме рахат эртденни.

1966 дж., май.

* * *

Сууукъ, исси кюйдюрюб бетлерин,
ауур джаралы болгъан солдатла,
назик къызчыкъ да алыб бинтлерин
джара байлагъан кюпле, сагъатла,
бир такъыйкъагъа кетмей кёзюмден,
ма бюгюн кибик эсимдедиле,
ол солдатланы кишиликлери
меннге бюгюн да кюч бередице.

Ялта, 1965 дж., апрель.

IV

* * *

Мен борчлума алларында сабийленн,
бир кѳауумну уа сабийинди борчлу.
Алагѳа деб аягѳан заманымы
бериб кѳояма назмулагѳа кѳуру.
Сюйгенлерича джюрютедиле мени назмула,
айыргѳан да этедиле джашладан,
огѳурлу кѳзчюклери ача-джаба,
кѳараб кѳаладыла экиси да ызымдан.
Толу эс бѳлселмесем да мен алагѳа,
махтайдыла аланы хоншу, тийре,
рахатды мени джюрегим джашчыкѳлагѳа,
назмуларым а — джетмейдиле кѳлге.

Ялта, 1961 дж., апрель.

ТУУГЪАН КЮНЮНГЕ

Онбеш кере келеди туугъан кюнюнг.
Энтда келсе да ол джюз-минг кере,
ал кюнюнгча боллукъду меннге бюгюн,
хар джыл сайын ана кёлге кюч бере.
Ким биледи, ол кюннге джашауунгда,
менсиз къалыб, башхала бла тубесенг,
болма салкъын, мени табмай къатынгда --
сен ёлмесенг, мен да саума, билесе.

1957 дж., 10-чу июль.

* * *

Боранда сени джумушха ийдим.
Сокъурандым. Нек ийдим, дедим.

Дагъыда

кеси кесиме кёл этдим:

«Айлансын, къайгъырмаз, боранда, къарда,
аллай кёб боран тубер аллында».

1960 дж.

АНАМА

Бителлик тюлдю ёмюрде джарам,
ёксюз кьойгъанлы сен мени, анам.
Мен сукъланама джангыз бир затха —
анасы болгъаннга, анасы саугъа.
Къыйнагъан болурма, анам, кёб кюнню,
джюрегим бюгюн да барад ёкюнуб.
Энди акъылым болса алгъындан,
сёзюнг тюшмезед джерге ауузунгдан.
Джанымча сакъларем джанынгы джангыдан.
ёмюрде алмазед аджал кьолумдан.
Сендеп насыблы болмазед дуньяда —
кеч ангыладым, — ана болгъанымда.

Москва, 1962 дж., ноябрь

Ойнайдыла сабийле терезе тубюнде,
эсеме тюшеди мени да Арсен...
Черкес шахарда ол да бир джерде
ойнай болурму бусагъатда экен.

Джашчыкъла кете болурла юйге,
аналарына ашыгъа, чаба...
Айталмай сагъышын Арсен кишиге,
эринчигинми къалгъанды къаба...

Москва, 1963 дж.. июнь.

* * *

Джан тамырым, кѣз джарыгъым, бала,
сенден

бир тюрлюле айырылдым ма бюгюн мен.

Къол тутдурсам, такъыр боллугъед

джюрегим,

толлукъ эдиле, къарасам сеннге, кѣзлерим.

Къол бермедим, къарамадым тюрсюнюнге,

дуння джашау сен болсанг да, бала,

меннге.

Къачыб кетгенча кетдим мен вокзалгъа,

джангыз тюлем, джюрегимде сени бла.

Къалай джетдинг, бала, джетдинг сен

ызымдан,

тынчлыкъ бермей джюрегинге мендеча

хал,

Тура эдинг, къарагъанымда, сюелиб,
айырылыу кѣзлеринге ауун ийиб.

Джелчик сылай башынгы мени орнума,

юсюндеги кѣлекча, бетинг агъара,

излей айланаенг мени халкъ ичинде,

сокъураныб чабдым алай кѣргенимде.

Ол тюрсюнюнг турад бюгюн да кѣзюмде,

ѣмюрлюкге разылыгъым — джюрегимде.

Не болаед, бала, мени бир къыйнасанг,

джюрегими не азчыкъ да бир
къатдырсанг?

Ким биледи, болмаз эди айырылыу
меннге быллай бир кыйынлыкъ, быллай
ауур...

1961 дж., август.

* * *

Сени орунга таянганымда:
— Анам, къатыды, таянма, — дединг.
...Мени джашлыгъым къаты орунда,
къанга орунда къалгъанын билмединг.

1961 дж.

ДЖАШЧЫКЪ

- Улакъ текечик, кюн иссиди, джат.
 - Улакъ текечик тюлме, ол урад.
 - Ала кьозучукъ, турма гырылдаб.
 - Ала кьозучукъ кетди дыбыртлаб.
 - Сора тайчыкъса, билмеген кишен.
 - Тайчыкъ да тюлме, атады минсем.
 - Мушмуш бузоучукъ, джат, орун сакълайд.
 - Бузоучукъ тюлме, ол мени хорлайд.
 - Сёз кьапчыкъчыгъым, кимсе да, бир айт,
анангы кьозуй, боласа да кьарт!
- Джашчыкъ атылыб чыкъды эшикге,
гылыучукъ джатад тынгылаб кюннге.
- Мен гылыучукъма, — деди анасына,
токъ быдырчыкъгъа башчыгъын сала.

Москва, 1966 дж., апрель.

Бюгече бир тюш кёрдюм тюшюмде —
 бир кьюуанч бар эди, ой, джюрегимде!
 Анам, сау болуб келдинг аллыма,
 сен да менича манга кьюуана.
 Мени элтмез ючюн ары кесинге,
 Джокъдан бар болуб меннге келирге,
 къалай сау болдунг мени кёрюрге?!
 Аз къыйын тюдю къобхан ёлгеннге,
 келиб ёксюзюн кёрюр ючюннге.
 Джандет болсаед керти да Анда,
 тыйыншлы эдинг сылтаусуз анга.
 Кёзлеринг алгынча кюле, кёзюме
 къарайса, къарамынг тюшмейин джерге.
 Бир — неми эсе да джаратаса сен,
 Бир — неме эсе да бушуу этесе.
 Бир — юретесе мени джашаргъа,
 сен болгъан джерге дженгил бармазгъа.
 «Ёлгенден сора да бир кере ёлдюм
 сизге тансыкъдан, — деб сен ёкюндюнг. —
 Алай а хазырма энтда ёлюрге,
 сен келмез ючюн мен болгъан джерге».

1964 дж., апрель.

ЭДИК БЛА АРСЕННГЕ

Бир жаным — Анда,
бир жаным — Мында,
жангыз жаным да
араларында.

Москва, 1963 дж.

БОРЧЛУМА

Сабийлериме уллу борчлума,
ёге ана да болмаз таб алай...
Алагъа ана болалмай къалдым,
хар минутуму назмугъа аяй.
Назмуду мапга иелик этген,
юйню юй этиб тутаргъа къоймай:
Эдик шойду да тюймесин тикген,
Арсен да кюреше, итиу уралмай...
Солуу кюн барыб Къобан джагъада,
Оноулашабыз бирге солургъа.
Кечесинде уа —
къалам къолумда...
Къарыу джетмейди эртде къобаргъа.
Джюрегим хошду эки джашха да
берсем да заман мен аз алагъа.
Кетеди джашауум назму джазыугъа.
Джукъусуз кечеле! Азд сизге багъа!
Къыйынды, къыйын быллай сюймеклик!
Алай а бараса кесинги бериб!

1965 дж., 24 май.

V

Сюймекликни болса эди тыш сураты,
сау дуня, мени сюймеклигиме
баш ура, айтыр эди: «Ма, муратым!»
Алай а,
сюйсег — ийнан, сюйсенг —тур биягынлай—
джангыз сен кьалыр эдинг багъалылай.

1962 дж., ноябрь.

АЛ СЮЙМЕКЛИК

Таныш кызынгы, джашынгы,
джангы кѳргенча болсанг,
кѳзге кѳргюзюб аны,
джукъламай тангнга чыкъсанг;
аты айтылгъанлай аны,
бетинге кызыл урса,
джашырама деб алайлыгъынгы,
джашыралмайын къалсанг,
кѳрюрге излеб, кюнюнгю
къараууллукъда ашырсанг,
тубегенлей а, тилинги
буруб, сѳз айталмай къалсанг;
солур хауангча, ансыз
джашаялмайын башласанг,
хар ким да аны юсюнден
сѳлеширлерин онгсунсанг;
теркден-тенгизден ауарча,
къанат бите тебресе,
ал суймекликди. Сакъларча,
керти джолланы изле.

1960 дж.

ПИСЬМОДАН

Мен сюелеме юйюгюзню джанында,
джюрегим урады къайгылы, дженгил.
Билеме, кёрмейсе сен мени алайда,
эшитмеймисе да джюрекни тебгенин?!

1940 дж.

КЕЛКЪАЛДЫ ДЖАШ

Орамгъа чыкъсанг, бир кёрюрмедим,
деб кёб сакъладым,
джюрегимдегин бир билирмединг,
деб кёб сакъладым.

Тебсерге чыкъсам, бир чыгъармединг,
деб чыкъдым алгъа,
кете башласам, тохта дерсе деб,
къарадым санга.

Болмагъанында, кеси кесиме
сора кёл этдим:

— Джюрек джюрекинн ангылай эсе,
бир билир, — дедим.

1960 дж., январь.

* * *

«Сюймеклик» деген не затды, бир айт?

Не зат эсе да бир затды ол зат.

Сен биреу ючюу таралсанг, кюйсенг,
ол а кёрмеген кибикле этсе.

Сен аны излей кюнюнгю ашырсанг,
суюе тургъанлай, ол а джашынса...

Сюймеклик деген не затды бир айт?

Не зат эседа бир затды ол зат.

Сен биреу ючюу суу-салам болсанг,
сени сан этмей, ол кьошакъланса,
сен аны амалтын шашаргъа джетсенг,
ол а башханы сюйгенча этсе..

Сюймеклик деген не затды, бир айт?

Не зат эсе да бир затды ол зат.

Айлана туруб ол умут юзсе,
джюреги сууб башханы этсе,
сен да тыбырда Джибеклей кълсанг,
киши сан этмей, къартдан атылсанг...

Сюймеклик деген бир затды, бир зат...

Сенича этген сенича къллад.

1940 дж., май:

* * *

Бош затланы сѐлешсек да
экибиз,
бир-бирине тылмачды
джюрегибиз.
Джюрек джюрекге —
соруусуз, оруусуз.
Джюрек джюрекге —
мен да тюз, сен да тюз.
Тылмач болса
джюрек кеси джюрекге,
орун кьалмайды сора
алайда сѐзге.

Октябрь, 1962.

Айса, — дер эдим,
джарыкъса андан,
кюнсе — дер эдим,
джылыса андан,
сора мен къайдан табайым, айтчы, сёз,
меннге деричи киши айтмагъан?!

1964 дж., марг.

И...

Мени кесиме кьой мени,
сен билгич болма джашаугъа,
энди джюрек унутуб сени,
кючден айланганды башхагъа.

1941 дж.

* * *

Сюйсенг — сюрерикме,

суйгенча

Лейла Меджиюнню.

Сюймссенг а —

ёле турсам да,

къарамам ачыб кёзню.

1962 дж., апрель.

* * *

Джунчуйса, тюбесенг меннге,
айталмай тилингдегин,
мени да джюрегим сендед,
билесе аны кесинг.
Насыб сакълайды бизни,
биз сакълагъанча аны —
не башхасы бард экибизни
къайсыбыз хо десек да алгъын.

1940 дж.

ГЮЛ ДЖЫЛАМУКЪЛА

Къыз, джап-джашил биченликге
эниб, хансха олтурду.

Олтурду да,

ахсынды да

къобду,

дагъыда олтурду.

Баппаханчыкъны юздю да

уппачыкъ этди, атды.

Атды,

алды.

Ышарды да,

эшмечигине салды.

Кёзлеринде гокка хансла

кёзю-кёзю ойнайла.

Ойнайдыла,

тоймайдыла —

бояуларын къоялла.

Къызчыкъны тегерегинде

абезекге баралла,

барадыла,

джырлайдыла —

гюл тартыула согъалла.

Гюл тоюна къарай, къызчыкъ

сагъышланды,

ахсынды.

Ахсынды да,

къарады да,
дагъыда бир ахсынды:
«Мен сюйген джаш мени сюймей,
башха къызыны ызлайды.
Ызлайды ол,
сайлайды ол —
сайлаб бошаялмайды», —
деди къызчыкъ. Ёрге къобду.
Кезчюктери толдула.
Гюллеге гюл джыламукъла
зыр-зыр деб къуюлдула.

1962 джыл, май.

ДЖЫР

Джазгъы кечеле, булбуллу тангла,
джюреклени барын джарыта,
чыкъсанг а, ариуум, бирге джырлайыкъ,
ичги сёзюбюзню джырда айта.

Балий терекле ай джарыгъындан
юсюнге кёлекке атарла,
чапракълары, сеннге суйюнюб,
ол арну бетинги сыларла.

Башыбыздагъы булбул джырладан
ариу эринлеринг ышарыр,
кёзлеринг кюле, меннге къарасанг,
суймеклигим кесин танытыр.

Къарачы, джаным, бу ариу халгъа,
джер да, кёк да — бары джашнайды!
Къойнуна алыб биз экибизни
бир болурубузну сакълайды.

Джазгъы кечеле, булбуллу тангла,
джюреклени барын джарыта,
чыкъсанг а, ариуум, бирге джырлайыкъ,
ичги сёзюбюзню джырда айта.

Май, 1960.

* * *

Ёмюрде киши джазмагъанча,
сюеме, назму джазсам,
ёмюрде киши айтмагъанча,
кёлюмдегин айталсам.

Ёмюрде киши суймегенча,
сюеем, сени суйсем,
сен менсиз джашаялмазча,
джюрегинге кирелсем.

Ёмюрде киши танымазча,
экибиз бир болуб къалсакъ,
сен менде, мен да сенде
эрий, алай джашасакъ.

Москва. 1969 дж., сентябрь.

* * *

Письмола, письмола, письмола,
Къууанама. Тюдюле тенгле аз.
Алай а кимден да, кимден да алгъа
сенден сакълайма.
Не да джаз, бир джаз.

* * *

Поезд кетди.
Чачылгъандыла ашыргъанла да.
Бир тиширыу а къалды перронда:
кёрмей кесин да,
кёрмей башханы да,
кимни эсе да къарайд ызындан.
О тиширыу,
сагъышдан ишленген эсгертме кибик,
къачан да тураса перронда сакълаб,
джашауунг бютеу ашырыу бла
сакълаудан къуралгъан
джашаугъа ушаб.

Коктебель, 1968 дж., апрель-май.

* * *

Сениге ёмюрде бир сёгюу салмай,
соргъанлагъа айтама былай:

«Джашайбыз сенсе, менсе дегенлей,
джандетдеча, чотубуз алайд.

Бир джаны бард да, мени блады,
алтын кибикди, созгъан сары алтын,
хар ишиме да ол болушады,
отха кирликди мени амалтын».

Неге алдайма кеси кесими,
керти да сени халинг алайча,
сорсала уа, болама тамам,
тёппе тюклерим ёрге тургъанча.

Дагъыда, дагъыда махтайма айланьб,
алдагъаныма кесим да ийнаныб.

1966 дж.

Ненге да тѣземе, ненги да кечеме —
дарманды сѳймеклик бизге.
Алай а атама, атама ансы
кесинг тургъанлай мени биреуге.

Москва, 1962 дж., апрель.

* * *

Бизге бир Айны джарыгъы тиеди,
алая Айгъа сен да, мен да не?!
Джер да, сан этмей, юсюнде элтеди,
Экибизни да бура терсине.

1966 дж.

* * *

Къайсы аягъынгдан къобханса бюгюн?
Къайсы чёбню кёлтюрдюнг тюбюн?
Хар чёб тюбюнде барды бир сылтау,
биз экибизни этерлейин джау.

1961, ноябрь.

* * *

Ким билед, ёмюрюм къысха тюл эсе уа—
письмонгу алгъынчы юзюлмез эсе уа...

Ким билед, сен мени бир кюсер эсенг а,
ким билед, бир кюн бир, бир письмо
ийсенг а...

Ким билед, ёмюрюм бир къысха эсе уа—
нек сансыз этдим деб ёкюнюр эсенг а...

Москва, 1962 дж., сентябрь.

Джангызма юйде кесим,
джангыз...
Аякъ тауушдад эсим
джангыз.
Кёзюм тубанды. Саным
бишед,
бир аякъ таууш келеди,
келед!
Келеди! Джетед,
джетед!
Джюрегим чартлаб кетед...
Джюрегим, болчу
сабыр!
Энтда бир атлам,
ма, бир!
Сенсе ол, джаным,
ашыкъ,
нек болду тамакъ
былай тыкъ?!
Атлам джууукъдан
джууукъ —
саным къалад да сууб.
Атлай кир, джаным,
ах, ауруу...
Тёзерге джетмейд
къарыу.

Джетди аякъ таууш,
джетди!
Джетди да,
озду да кетди...
Джангызма юйде
кесим,
джангыз.
Джюрекди ургъан
джангыз...

1963 дж.

* * *

Сюймеклик сокъур этдими дейсе?
Сокъурданмы къачыб кетесе?
Сокъур эсем да, кёреме сени,
сокъурлукъдады кёрююм мени.

Кючюнг сени тюлдю кючюнгде.
Кюч бла меннге боллукъ тюлсе тенг.
Кючюнг сени тюлдю кючюнгде —
къарыусузлугъумду сеннге кюч берген.

Москва, 1962 дж., октябрь.

Сюймеклик кетди, — дедиле кёзлеринг,
къарама сора сен энди манга...
кюп джылытычу ма бу къолларым
юшюб барадыла сууукъ тыбырда.

1965. Ялта, агрель.

* * *

Сен кетиб бараса, бурулмай артха,
ызынгдан, сагъыш эте, къарадым:
Сюеем насыблы этсе бир башха.
Этерик тюлдю, аны ангыладым.

1966 дж., декабрь.

VI

* * *

Төгюл, чайкълал, джырым,
нем да джырлайды!
Төгюл, джырла, кюл, ойна!
Нем да джырлайды.

Бютеу джерни барын
джыр бла ауласамед,
къуру джырдан
джангы
бир кёк ишлеялсамед!

Къалай кёбдю джырым!
Сыйындыралмайма.
Джырданмы ишленгенме —
ангылаялмайма.

Төгюл, джырым, чайкълал!
Юйде олтурма!
Джерни джыргъа бёле,
бир джангыз юй къойма.

Москва, 1962 дж., ноябрь.

* * *

Купедеги чай чайпалды, төгюлдю —
къайсын эсе да ачитды, кюйдюрдю...
Джашауум мени да чайпалды, төгюлдю —
сакъларгъа амал болмады, кюйдю.
Джашауум джангыдан салынса орнуна,
айтырем анга, болмай экили:
— Төгюл,
тамчынг да къалмасын манга,
алай а унутма, мени айтырым —
эшитмедим деме,
кюйдюрсенг кишини!

Москва. 1962 дж.

* * *

Берилмегенди меннге эки джашау,
ёзге джашаргъа
сюе эдим мен
хар кимни да
джашауу бла.

Сюеме, хар кимни къууанчы мени да
къууанчым болса,
биреуню къууанчы джюрегими да
насыбха алса.

Хар кимде бушуу да мени акъ чачыма
излейме эшилсе.

акъ тюгюм ючюн хар бир адам да
кесин терслесе.

Джер, бурулууун сѣнгюрек эте,
айтса хар кимге:

— Болду, адамла, аман кѣб тѣздюм, —
десе, — мен сизге. —

Шохлукъда джашагъыз,
урушну, къанны унутуб къююб,
неда къобмаздан тюшеме энди
тюбюме оюлуб.

1970 дж.

* * *

Джерни да сугъарыб, тойдуруб суудан,
чегетлени да джуууб, джашнатыб —
барын да этиб келгенни къолдан,
булутла рахат кетдиле къалкъыб.

1963 дж., декабрь.

МЮРЗЕУ

Мюрзеуню сакълагъыз,
уллуду хурмети,
бир бюртюгю да болмасын зая,
къызгъанчдан айтмайма,
юретиб айтмайма —
джашауда келгенме мен ол акъылгъа.
Мюрзеуню джазыуу тынч болмагъанды,
аны ёсдюргенни джазыуу кибик:
сабанны бетин кёрмеген тойгъанды,
сабаннга къарагъан ачдан гимигиб.
Ол къарагъанды, сугъаргъанд сабанны
суу бла туююл, джан тери бла,
бир-бирледе уа джыламукълары
кюйдюргендиле тамыры бла.
Ырджыда таралгъан ач сабийини
джыламукъларын кёлтюрюб болмай,
бюгюлгендиле будай башлары,
титирегенди сабан, тёзалмай.
Мюрзеуню эслегиз,
аягъыз бюртюкню,
эспгиздемиди, фашистле аны,
баш джауларыны бирине санаб,
теблегенлери, от салгъанлары?!
Урушда да мюрзеу кюйгенди,
дагъыда чакъгъанд.
Эсигиздемиди, фунт джарымы уа
бизге Джуртубузну сакъларгъа болушханд.

1969 дж.

КЪОЛЛА

Хар ишни да бирча сюеме —
ишден кьоркъмагъан берчли кьолумду,
аталарымдан,
бабаларымдан
ырысхы орнуна кьалгъан манга олду.
Алашы кьоллары турмагъанд ишсиз.
...Ма терлеб, арыб бичен чалдыла,
солуу алыргъа олтургъанлай а,
биягъы кьолла джубанч табдыла.
Кими агъачдан аякъ къазады,
кими ау тизеди чабакъ салыргъа,
кими къартына таякъ джонады,
къобдула энтда хыршы алыргъа.
Тапг атмай уугъа атлангандыла,
андан да — сюрюу бла таулагъа,
сюрюу солугъан кёзюуде — отуннга
барыб,
нигирде — ыстым тойлагъа.
Кече уа
сингир, джылы кьоллары
мангылайламы сылагъандыла...
Джерни да, Колумб Американы
ачхан кибик, къыйын ачхандыла.
Ёсюб джетген хар тёлю джерни
ташла тюбюнден алгъанды, тартыб,
энди уа джашнайды, алдай кёзлени,

дюн-дунияны бери къаратыб.
Бизни тѣлю да излемей тынчлыкъ,
сюеди джашауда къояргъа ызын,
арнудан ариу бола джерибиз,
къайтарады кыйыныбызны.
Сингирди кълум —
махтанама мен,
огъур да, мюлк да кълумду манга.
Тюз бусагъатда къаладым бичен,
энди кѣчеме назму джазаргъа.

Коктебель, 1968 дж. апрель-май.

НЕК?

Джер кюнню суйгени ючюннге болур,
кюн джарытады, джылыта аны,
чырт арымайды, билмейди солуу,
дюн-дуниягъа бере джарыгъын.

Алай, мен билмеген бир зат бард мында —
нек джылытады ол хар кимни да:
кюнню суйгенни, суймегенни да,
аны джабаргъа излегенни да,
зар адамны да, терс адамны да,
тили узунну да, къолу узунну да?!

Москва, 1962 дж.

Джашау — сакълауду.
Къобдунг эртденде,
нени эсе да сакълайд джюрегинг,
алай а ол кюн джукъ къоймад сеннге,
кетди аны бла талай излеминг.
Сен а дагъыда сакълайса, сакълай,
джангы кюнюнгю аллына къарай.
Ма, келди ол кюн —
толду муратынг,
излегенинги барын да табдынг,
алай а дагъыда сакълайса бир зат...
Джюрек сакълауда ашыгъыш урад.
Къууанч къууана кирир юйюнге,
бушуу буюгъа басар босагъа,
чыгъаса тангнга, джетесе ингирге,
энтда джангы зат сакълай джашауда.

Москва, 1962

* * *

Сабырды дейдиле,
меннге адамла,
дженгилди дейдиле,
меннге адамла.
Тынгылыд дейдиле,
меннге адамла,
тынгысызд дейдиле,
меннге адамла.
Хыныды дейдиле,
меннге адамла,
ариу сёзлюдю,
дейдиле адамла.
Бары да тюздюле
алай айтханла —
нгитла дейсе,
адамма сора!

Москва, 1961 дж., декабрь.

* * *

Сюймеклик азлыкь этеди меннге,
не сюймеклик да аз кёрюнеди —
мени не къадар сую эселе,
джюрегим ол къадар кёбню излейти.

Сюйгенни эки къат сюерге излейте,
сюймеклик аны ючюп джетмейди, билеме.

1965 дж., Ялта, апрель

* * *

Къурмашча чакъгъан балий бутакъда
булбул джырлайды толу тамакъдан.

Мен тюбюндеме — меннге ийиледи,
кѳред да джырлайды,
дагъыда ийиледи.

Бу кѳрпе садха джыр ие болгъанды —
терек, бачха да джыргъа шошайгъанды,
Мен кетиб къалгъынчы терек тюбюнден,
тохтамай джырлайды булбул тѳппеден.

Мен кетер-кетмез а джырын тохтатды,
тынгылагъан кѳрмей, мыдах къарады.

Алай а, кѳргенлей, чапракъ къымылдаб,
къууанчлы болуб, башларыкъды джырлаб.

1962 дж., октябрь.

Хар тылпыуларын эсебге алыб,
 къайгъысыз, сагъышсыз джашагъанлагъа
 мен сукъланмайма,
 ёретин къабыб,
 кесим а чыгъама кюнюмю аллына.
 Мен да билеме, бурунгулача,
 Боза аякъны салыб тепсиге,
 заманны аямай тарта туругъа,
 ёзге, ашыгъама,
 къалама кечге...
 Замандан юзюб, кеси ёмюрюме
 къошар ючюн деб ашыкъмайма мен,
 джел кибик,
 къар кибик,
 суу кибик, тохтамай,
 къымылдаб турмасам, болалмайма мен.
 Къолум да тутуб, кёзюм да кёрюрге
 сюеме джашауну къоймай бир джерин:
 билир ючюннге нени беририн,
 менден кесине не зат излерин.
 Аязы бла сылай джюрегин,
 джангыз солууун къалдырмай санай,
 ёмюрде излемей, кесинде кесин
 излеген — излесин,
 мен тюлме алай.

Кесин унутуб айтады деб манга
кёлюгюзге келмесин, огъай, —
кюнүне бир ёмюр сыйынад башыма,
сюеме джашаргъа аны оздурмай.

Москва, 1970 дж. «Россия» къонакъ юй.

Иш этиб бузмайма мен джазгъанымы,
тартыб-тартыб да къаралтмагъанма,
кёз гинджим киби хар сызгъанымы
историягъа деб да сакъламагъанма.
Аймысына, келлик тёлюле
назмусу чийди, — десинле меннге.
кёсеуча къаралтыб, тас этмей джыйгъаншы
черновиклерин сюзсюнле алимле.
Черновиклерим,
черновиклерим!
Тизгинле тюлдюле бу бузулгъанла —
болджалла,
джылла,
айладыла ала.
Назмуларым да тюлдюле назму —
джолладыла,
кесим аулагъан,
къалам джазмагъанд назмуларымы —
джюрегим джазгъанды,
джюрегимд айтхан.
Бир айтчы манга,
ол джолла бла
къайсы алиминг барлыкъды тните?!
Боран басдыргъан,
джел къатышдыргъан,

къырдыш къозлагъан джолунгу тинте.
Бир айтчы, къайсы алиминг тинтер,
ненча джара тюшгенин меннге
игилик этген адамларымдан,
теннге санагъан къауумларымдан.
Бир айтчы, къайсы алиминг тинтер,
мени джангылыч-мангылыч джолуму,
чырда джангылмай, аджашмай баргъанны
тинтсин бары да алим къаууму.
Бир айтчы, къайсы алиминг тинтер
тиерсиз къууанч кюнлени менде,
кърал азымы кѣб этиб, меннге
къанат бергенин кечеде, кюнде?!

Москва, июнь, 1963 дж.

* * *

Бир сейир къууанч къалай эсе да
чырта кетмейин джашайды менде,
кюн юм бушууну келтире эсе да,
насыб турады хаман биргеме.

Аны ючюн болур джашса деулери,
аны ючюн болур къач келмегени.

Москва, 1962 дж., ноябрь.

* * *

Ауруу, *
кьоймайса мени ишлерге,
замансыз алыб кетсенг а кёрге,
ненча джыр джырланмай кетер биргеме.
Алай болса да сайла сен кесинг:
джырларым болсала халкыгъа джарауруз,
кьорат джырымы, кесими да аяуруз.
Ёзге джырларым джангыз бир джаннга
джарар болсала,
алдырма аджалгъа.

1964 дж., май.

КОКТЕБЕЛЬДЕ ИНГИР

Кёк ингир,
кёк чегет,
кёк тенгиз, кёк таула.
Тереземе да кёкден келеди
къуюлуб кёк шошлукъ, дуньяны аулай,
меннге кёксюдюм рахатлыкъ береди.
Кюзгюгеча,
тенгиз суууна
къарайды акъ джулдуз кёкден ийилиб,
бир-бирлерин бюгюн кёргенча,
бир-бирне алай суйюнюб.
Бу кёк ингирни джыра, сызгырыб,
къой чыпчыкъ думп болду —

джукъ джокъ.

табигъатда кём-кёк шошлукъну
учу да, къыйыры да джокъ.
Тенгиз къалкъыб турады рахат,
гюрюлдемейди, къойгъанды,
бу кёк ингири, джукъу дарманча,
тенгизге алай болгъанды.
Меннге уа керек туююлдю джукъу.
Бу кёк шошлукъда, бу рахатлыкъда
мыдахлыгъымы айтырым келед,
рахат джюрегими да
бютеу дуниягъа.

Мыдахлыкъ. Огъай, тюлдю мыдахлыкъ.
Насыбым болур, эшта, бу мени —
джангызлыкъда да бюгюлмей чырта
кеси кесими чеге билгеним.

Коктебель, 1968 дж.,

* * *

Насыбха багъа кетсе беребиз.
Сюрюб ызындан джолда джетебиз.
Джагъадан алабыз,
дженгден тартабыз...
Къолда сагал бла,
кетмез бушуу бла
сирелиб къалабыз.

1963 дж., май.

* * *

Джангы джыр дунягъа тууа башласа,
туусун, кёзлеуча, таулада бёркген,
озгъан, ичерге анга къабланса:
«Муну кюсеем, — дерча, — ёмюрден».

Джангы джыр, дунягъа тууа башласа,
шоркъача тюшсюн мийик къаядан,
хар озгъан аны аллында тохтаб:
«Бюгюндю кёргеним», — дерча алайда.

Малеевка, 1966.

МЕНИ ДЖЮЗДЖЫЛЛЫГЪЫМ...

Мени джюзджыллыгъым келпир менсизлей.
Аны ючюннге мен кыйналмайма:
джарым ёмюр да джетиширикди
атынг чыгъарлай игиге, аманнга.
Неда тюз джашаб турур ючюннге,
(махтау кимге да бармайды джетиб),
меннге дери джашагъанлача,
джашауларында кёб затла этиб.
Да, тюз джашаб турур ючюннге,
тюз джашаб туруу тынч болмаса да —
къазауатхача киреме кюнюме,
анданды багъалы аз хорламым да.
Да, тюз джашаб турур ючюннге:
хауа солургъа, кюльорге, ойнаргъа,
сен да сюрге, сени сюрге,
сенден кимге да джылыу болургъа.
Да, тюз джашаб турур ючюннге,
тюз адам болуб тюзлей барыргъа,
игиге—иги, аманнга аман
деб кёзлеринден ачыкъ айтыргъа.
Да, тюз джашаб турур ючюннге,
джашауну теренин ангылай, излей,
ауланмазлыкъны аулай дуняда.
Сора джюзджыллыгъым келсин менсизлей.

1960 дж.

САЛАДЫЛА, САЛАДЫЛА СУРАТЫМЫ...

Саладыла, саладыла суратымы...
Карандашсыз, бояусуз саладыла.
Менден башха чырт ишлери болмагъанча,
мени къолгъа къалай кючлю алгъандыла!
Саладыла, саладыла, саладыла...
Къуру сѣзден саладыла суратымы,
таныялмай къалады шагърей, тенг да
туугъан кюнюмден берилген сыфатымы.
Ол да сала, бу да сала суратымы,
менден башха болмагъанча джумушлары,
шоркъа тюбюнде джууарчама джанымы,
суу элтирлей юсюмден бу сѣзню барын.
Джукъ да билмей кѣре эдим мен кесимден,
энди уа къарайма да бу суратлагъа:
аман кѣб затны билгенме мен юсюмден,
этмей бюсюреу къалай болгъун алагъа?!
Бир суратда — менден осал джокъ дуняда,
биринде уа — файгъамбарма, тюз
файгъамбар,
адам улуну ичинде анда-санда
меничаны адам излеб табмаз, табар.
Дагъыда бир суратха уа кѣзюнг джетсе,
хай, къабырым кенг болсун мындан, дериксе,
сабийлерин кѣрюб болмайд деб эшитсенг,
сабийледед джаны деб да эшитириксе.
Джюрегими назмугъа бере ишлесем,

кечеми, кюнюмю — неми да унутуб,
айтадыла: «Назмудан хапары джокъду,
кюрешеди казнаны ачхасын къурутуб».
Бир суратда — мен джазгъандан алапат
хар сызгъаным — ёмюрлюкге къалыр бир
джокъ,
зат.

Биринде уа: «Кеси джукъ да-джукъ да
сенден, менден — джетген джерден урлаб
тюлдю,
джазад».

Суратланы салгъанланы джокъмуд экен
менден ёзге джумушлары, сагъышлары.
Менден джукъ да къоратмайды неда
къошмайд

аллайланы сёгюулери, махтаулары.
Къалай эсем, алай къалыргъа сюеме,
къутулгъан а этелмейме суратладан,
кемликлерими тюзетиб кюрешеме,
дагъыда табама аланы джангыдан.
Махтанама кеси кесим бла десем,
алдарыкъма, келмейди кёлюме ол зат,
джылда бир кере кесими джарата эсем,
манга ол озуб-къайнаб да болад.
Аймысына, салсынла суратларымы
сёзле бла, бояусуз, карандашсыз,
къыйнагъан а этедиле джанымы,
саладыла джюрекге джара бычакъсыз.
Мындан ары да чыгъарла суратларым ---
кими къара, кими къолан къоланладан.
Тарыкъмайма — ётгюрдю мени джюрегим,
джыламайма — кючюм кючлюдю аладан.

Мен да джашадым, джашнадым, джарыдым,
джандым, джукъландым, дагъыда

джашнадым.

Кюнде джылтырагъан чыкъча джылтырадым,
кебиб пар болуб, булут болуб да

къалдым.

Дагъыда, суу болуб, джерни джашнатдым,
будай бюртюк болуб, дагъыда чакъдым.

Нарат хауа болуб, джайылдым таулагъа,
джетиширге излеб, кимге да тогъургъа.

Отдан халы эшиб, чалыула да чалдым,
джелден джырла джыйыб, джамагъатха

джайдым.

Джолдан лента тюйюб, эшмеме салдым,
гюллеге сюелиб тебелмей да къалдым.

Чёблеу баш болуб, кюннге бурулдум,
халкъ бла бирге баргъанлай турдум.

1967 дж., сентябрь.

Кёбге кьюлгъан джашаудан кьоркъама.

...Сагъат бла кьобдум.

Ашарыкъ хазыр,
ишге барама,
шиндикге олтурама...

Хай, хай, костюмгъа кирчик джагъылыр
дей, ручкамы да
кенгтин тутама.

Ма, мен кьол салыргъа къагъыт да келди,
мен да кьол салдырыргъа башхагъа бердим.

Ма, ким эсе да кьоркъмайын, дженгил
киреди, дохтургъа киргенча, манга.

Мен а, кёз джетдириб кьолда сагъатха:
«Сёлешир заман тюлдю»,—дейме анга.

Шум олтурама мен джыйылыуда:

«Сёлешмем ансы, биреу да манга...»

Сора иш кюнюм кетди, джукъ бермей...

Ма, алай джашайса, кишиге тиймей.

Ишингде эм баш ишлени бири —
не болсун, тиймезлей сеннге да киши!

Юйге къайытдынг —

заманд джатаргъа,
джастыкыгъа батдынг —

ма алай тангнга.

Биягъы сагъат уятыр сени,
ёлгюнчю кетер алай кюнлеринг.

Хай, хай, керек тюлд не джукъу, не тынгы,
кебде джашагъандан бармыд кыйынлы?!
Огъай, олтурмайма, джатмайма, тынмайма.
Къымылдау!
Къымылдау!
Къымылдау манга!
Мен да тиейим,
тийсинле меннге,
ма алай бла
кетсинле кюнле.

Москва, 1962 дж., октябрь.

Къалай насыбды джашауда бизде,
кенгден къарамай, нчинде болгъан,
эки дженгин да чюйюрюб ёрге,
теринги төгюб бирге урунган.

Къалай насыбды, таш төшеб джолгъа,
улла джюрюшге сен джол салгъанынг,
къалай насыбды, космос учуугъа
Гагарин бла бирге баргъанынг!

Къалай насыбды, халкъ къууанч этсе,
мени да барды къыйыным деген!
Къалай насыбды, муратха джетсе,
Мени да ол эди муратым деген!

1962 дж., сентябрь.

КЪАРА КЮЧЮГЮЗНЮ ХОРЛАБ...

Сау бол дейме сеннге,
ызымдан уру къазгъан,
бушуума той тутуб,
къууанч тыбырлы болгъан.
Сау бол дейме сеннге,
эки бетли алдырлыгъа,
кёзюмден мени махтай,
джюреги къап-къарагъа.
Къара сабан сюрюуюгюз
болушду меннге,
ненча мысхал тартханымы
кесим билирге.
Энди сизден къарыулума,
къууанама мен,
къара кючню хорладым,
энди бюгюлмем.

1969 дж.

Чырта арымай,
бир джерде олтурмай,
тёп-тёгерегине джер шарны саудан
джап-джаланаякъ чабыб барырай,
алайма, джюрегим асыры джашдан.
Не гокка ханс тюлдю,
не къанатлы тюлдю,
джазгъы джанкъоз да тюлдю джюрегим,
не зат эсе да, ол бир тюрлюдю,
билмейме, анга не затды дейим?!
Не затса, джюрегим, не затса, бир айт?
Ёзге, нек сорама, билеме кесим —
къанымда насыб боркъулдаб къайнайд,
бир джашлыкъ оту болгъанд неси.
Ма ол себебден, сабийле бла,
эртденден ингирге дери чабханлай,
аммачукка эте, джер шарны аулай
айланырчады джюрегим алай.
Ма быллай джюрекди кёкюрегимде
тынгы бермеген, джашдан джащ болгъан,
уялгъан этеме быллай халына
мени джылыма чырт бой салмагъан.

Москва, 1966 дж., март.

- Джашауунг къалайды? — деб соргъаннга мен:
- Алапатды бек, алапат! — дейме, — ташха абына, чунгургъа тая, джашауум а барад тюзелмей.
- Джюрегинг ауруймуду? — деб соргъаннга — Эшта, эшта, къайры! — дейме джууабха. Ол кѣзюуде уа сол джаным чанчыб, къалама къаллай бир дыгаласха.
- Арыгъанмыса джолунгда? — деселе:
- Къанатлыдан да тынчд джолум, — дейме. Кесим а, юйюме джетер джетмезлей, башымы джастыкъгъа кючден тирейме.
- Джюрегинги къыйнаймыдыла? — деселе: «Огъ-а-ай», — дейме соруугъа, ол кѣзюуде уа бир башсыз письмо мени кюйдюре турад къолумда.
- Къалайды чотунг назмула бла — деселе: «Алапат, джокъ хата», — дейме. Кесим а, атдыра джукъусуз тангла, джети къат мангылай терни тѣгеме.
- Джашауунг къалайды? — деб соргъаннга мен:
- Алапатды бек, алапат, — дейме. Нек десенг, джашаудан джылай турмакълыкъ джашау тюзетед деб мен билмейме.

Коктебель 1968 дж., апрель-май.

Кимни да суюме,
 болмайма алайсыз —
 киши ауруу да аурууду мениге,
 сабий джылагъан эштсем,
 сансыз
 озалмай, джыларым келеди бирге.
 Кимни да суюме,
 аны ючюн болур
 суймекликде табыб байламлыкъ,
 ийнаныбма, бир да бир кючлю
 бир-бирин суйюудеди деб адамлыкъ.
 Ма ол себебден,
 не аз къыйнаса да,
 бир уллу болуб джетеди джаныма,
 алай болама —
 шыбыла таякъ
 уруб аудургъан терекча тамам.
 Бош суюе болурма мен хар кимни да
 ким да ангылар деб мени алай.
 Билирге керекме,
 менича сюерге
 хар адамны да келмез къолундан.
 Билирге керекме, ёзге кесими,
 тюрлендирелмей алай барама,
 адамланы суйюуюм бла
 къыйын джашаууму джылытама.

Контетель, 1968 дж., апрель-май.

ЧЫПЧЫКЪЛА

Адамла джыйылган джерге ышырыла,
чыпчыкъла келдиле, хариб, кысыла.
Джууашмы этди аланы экен кышхы сууукъ,
не дыгаласдан келдиле былай джууукъ?

1958 дж.

* * *

Кимни да барды джашау болджалы,
болджалны ичинде борчу — урунуу.
Бир кѳауум ишлейди, аямай джанын,
бир кѳауум сайлагъан — боппа-бош туруу.
Биреуге кѳысха, биреуге узун
берилед джашау, алай а кѳлюм:
ѳлгенден сора халкѳны эсинде
джашагъанынга керед ѳмюрюнг.

Москва, 1965 дж., ноябрь.

Огъай, кетмейле джылла бир джукъгъа:
не джашау Къобаннга,
не терен суугъа.
Заман... Иеме мен бюгюн санга.
Сабийим боллукъду иенг тамбла.

Огъай, кетмейле джылла бир джукъгъа.
Кетмейле,
кѣчген этелле джылла.
Болалмай къалыб ие заманнга,
зарланма аны кесингден джашха.

Москва, 1962 декабрь.

«ДУУАДАКЪ КЕЛ» БАЛЕТДЕ

Бу кѣлге кѣмюле, теренден тереннге,
чыгъарыб къоярла деб къоркъа, биреуле,

тѣгерегимде уа дууадакъла джюзе,
ѣмюрде болмагъан сезимле сездире,

барама теренден тереннге кѣмюле,
не кѣмюлсем да, джеталмай тюбюне.

Елген дууадакъ сау болду, къутулду —
тюзлюк хорлады, терслик джутулду.

Кѣл тенгли бир сезим алыб, кѣлден чыкъдым,
илипин айырыб бошларгъа ашыкъдым.

1961 дж., Москва. Съездлени Қъаласы.

Биз сейир затла этебиз джашауда,
дуния сейирсинеди анга.
Биз сейирсинмейбиз, —
игитда дейсе,
ким сейирсинеди
кеси баласына.

1962 дж., октябрь.

* * *

Барадыла кетиб минутла,
кёрюнмегенлей, джылланы кёурай:
джылла кёб джылны эсде кялырла,
минутла уа — саналмагъанлай.
Къайры ашыгъасыз, минутла, къайры?
Андан къарайдыла ала ызларына:
кеслери да суймейле минутла.
кетиб кялыргъа бизден бошуна.
Алай а кетеди, минут кетеди,
саналмагъанлай заман кююгъа —
тохта деб анга сен айтмай эсенг,
болмайды минут тохтаб турургъа.

Малеевка, 1966 дж., сентябрь.

Къансыйды, тыхсыйды, улуйду Самыр,
 ашдан, суудан да айырылгъанды,
 ариу, эрши да тыялмайды аны.
 Бу хал арбазгъа къайгъы салгъанды.
 Аны къарамы — бушуудан толу.
 Эки кѣзюнден джыламукълары,
 къара шынтагы халыча болуб,
 сырыб барады тюклерин аны.
 Аш бередице эм иги хантдан,
 суу саладыла, кѣзлеуден алыб,
 ол а бурулуб къарамай затха,
 суу-салам болуб барады азыб.
 Джангы иеси сезди. Кеч сезди,
 ит туугъан юйюн излеб этгенин,
 эсги иесин джангы ие бла
 ёмюрюнде да ол тенг кѣрмезин.
 Ийнакълау бла да, къарау бла да
 кюрешди адам кѣлюн алыргъа:
 «Менден кесинги кенг тут» дегенча,
 ит излемеди аны ангыларгъа.
 Сынджырда джюрюйдю ит ары-бери,
 атлар къарыуу джокъ аны кенгнге.
 Таралады, айталмагъанлай,
 тенгин тенгине саугъа этгеннге.
 Итни халына къарасанг былай,
 ачыкъды аны дауу адамгъа:

ичинде джаны болгъанны къалай
этеди адам, — деб, — адамгъа саугъа?!
Джангы иеси кѣлтюрюб болмай,
мындан арычы итни бу халын,
тенгин чакъырта ийди узаймай,
ашыгъыб сакълай тенгини аллын.
Келди. Ит, къараб, аны кѣргенлей,
сынджырын юзерлей мыллыгын атды,
джыламугъун бошаб турса да,
энтда джыларгъа джыламукъ табды.
Бойнундаи къысды иеси тенгини,
джыламукъ аны да кѣзюн толтурду —
къаб-къара тюгюне акъ чал ургъаны
кетмезлей анга джюрек джара болду.

1976 дж., июнь.

ЧЫПЧЫКЪЛА

Джашауум сеннге къалырын билсем,
джанымы берирем деучененг алыб...

Сен ёлдюнг, джаным, алай биргенге
кёб кюнлерими кетгенсе алыб.

1964 джыл, март.

БОЛМАЙБЫЗ ДЖЮРЕГИМ БЛА МЕН

Болмайбыз джюрегим бла мен —
бермейди чыртда тынгы,
бир солур эдим десем,
билмейд тохтаны, тынны.
Кече-кюн демей ол а
басады кёрюгюн кючлю,
сен да аныча болмай
бир кёрчю сора кюнню...

1960 джыл.

* * *

Кеси кесими чырт джаратмайма,
бир тюрлю кибикме къалай эсе да:
бир — хома неге да,
бир — хык деб тохтайма,
бир — ребусчама, ангыла, таб сен!
Суйсем ёмюрде суу-салам болмам,
суймей тохтасам, арт бурлукъ тюлме,
кеси кесим бла демлешиуню къоймам —
«Кетеме», «къалама» дей, тохтай билмей.
Алай а барды таймай юсюмде
тюрленмей тургъан мени ышаным —
тохтамай баргъан поездни ичинде
билетсиз баргъан тюлме пассажир.

Муратым толду —
хош болду джюрек.
Излемим болду,
энди не керек?!
Алай а энтда
джангы муратла:
«Джашаудан кетме,
бизни да сакъла», —
деб, бел къатдырта,
тартадыла алгъа,
мен а къачан да
хазырма джолгъа.

1962 дж., август.

* * *

Джюрегим асыры уллуданмыды,
сыйынмайды кёкюрегиме.
Тюбсюз кёл кибик бир затмы болур,
ол джыймагъан джокъду ичине
Хар атламымы джашау джолумда,
шагъаты болуб барады санаб,
меннге бой бермей, бир-бирледе уа
излейди кеси айтханны мараб.
Уллу талпыула, терен сезимле,
сыйыналмайын, къайнай тургъанлай,
ауузум, тышына билдирелмейин,
бир бош затланы турады чайнай.

ТЮБСЮЗ КЕЛ КИБИК

1962 дж. апрель.

АЛКЪЫН ДЖАШМА...

Мен джашаууму, экиге юлешиб,
базманнга салыб чекдирсем эди —
къууанчымы бушууум дженгиб,
ёрге чыгъарыб кетерик эди.

Насыб кюнлерими барысына да
къарасам эди, алыб эсебге —
джашау кюнлерим аладыла да,
алкъын а джашма, дейме кесиме.

1961 дж. , сентябрь.

Юйлени башында баралла булутла,
баралла бутларын, кьолларын соза.
Къайры элтелле, не зат умутла,
къайры ашыгъадыла, бир-бирин оза?
Бир созуладыла, болуб билезик,
бир, кра къойлача, джайыладыла,
дагъыда джыйылыб, къошулуб, бирлешиб,
атланадыла, не къалкъадыла.

1963 джыл, декабрь.

* * *

Бушуу кюнюмде сюеме кьалсам
джангызлай, кишиге мыдахлыкь салмай.
Къууанч кюнюмде сюеме чачсам
мен къууанчымы, кесиме кьоймай.

Къыйынлыкь кюнюмде сюеме сынаргъа:
къаллай бир джюкню кёлтюрюр саным?
Къууанч кюнюмде сюеме азларгъа
бушуу кюнлени хар кимге санын.

Ялта, 1961 дж., апрель.

ДЖАЗДАН СОРА ДЖАЙ

Къачда джаз болуб кѳргенмиди киши?
Мени къачым а болду меннге джаз,
къоркъуб сакълай эдим, ышармай тишим,
джетеди къачым деб, кѳлюм болуб аз.
Алай а къачым келди, суюнюб,
ханс ийис алыб джашната, джашнай,
энди уа келмез къач, къашларын туююб —
болады къачан да джаздан сора джай!

1964 дж., май.

* * *

Барлыкъ джерин билиб эртдеден,
джолун а алкын айырмай,
кёмюгю алкын кетмей эрпинден
барады суучукъ, джукъдан джанламай.
Уртлаб, татыуун кёрюб суучукъну,
озуб кетелмей, сордум мен анга:
«Мазаллы Минги Тауну кёлтюрюб,
джангызлай къалай чыкъдынг сен джолгъа?»
Ашыгъыб баргъан суучукъ джарыды:
«Тенгизле бизсиз къалай толсунла,
биз тау тюбюнде салкын тартдырыб
турсакъ, ала уа къалай болсунла?...»

Ялта, 1965, апрель.

* * *

Барама джаяу,
джокъду сагъышым,
бир тукъум бир сагъыш джокъду башымда,
къууча дженгилле болуб санларым,
барама мизча табанларымда.
Джашил кюйюзча джайылгъанды май,
барама атлаб аны юсюнде,
төгерегимде хар зат да джырлай,
мен да сагъышсыз аланы ичинде.
Дуня кечюб бара эсе да,
мен, сан этмейин, былай джашасам,
неге керекди, джашау джолуму,
бюгюн джолумча, ашырыб барсам?!
Айтырла манга:
«Сен тюл шойса да
дюн-дунягъа саудан тутурукъ?»
Тюздю,
алай а адам улуну
джазыуна не къошдум, туубъ?!

Москва, 1970 дж., «Росния» къонакъ юй, март.

* * *

Кюн унамайды чырта кетерге —
бир — мыдах болады, бир да жарыйды,
бир — къашын туюди, билмейме, неге,
бир да — джауалмай, ууакъ джылайды.
Бир ышарады кимге эсе да,
Джангыз бир кёзюн ача да, кыса,
тамчысы шыбырдайд кимге, не эсе да,
меннге уа, билмейме, неге тиш кысад.
Кюн джыл эсе да, минут эсе да,
аны юлешмей солугъа, ишге,
бар, джокъ эсе да — не зат эсе да
билмей тургъаным ючюнмю ишлеб?!
Аны юлешмей, сан этмей джашаб,
тюшгеним ючюнмю мен больницагъа
кюн ачуланады гюрюлдей, джашнай,
кетерге унамай манга ачугъа.
Меннге уа буйрукъ — окъума, джазма, —
дебди. Башымы солургъа ийдим...
Врач айтханны этерге разыма,
башымы ишин а джюрекге бердим.

Май, 1964 дж.

* * *

Тохтаусуз саркъадыла джылла.
Джашлыгъымы уа алалмайдыла.
Джюрегим бекден бек айтады: «Джырла!
Ёмюрню кьойнунда
бу сейир заманда
джашлыгъынг сакъланады. Джырла!».

1960 дж.

КЪОШУЛАДЫ КЪАРЫУУМА

Джашауну хар атламын
алама къазауатда,
джашау а, сыртын буруб,
чабыб барады алда.
Къазама мен илипин,
келир ючюн ол меннге.
Кесим этерик затны
этдирмем мен кишиге.
Айтама мен Джашаугъа,
эртденбла къобхацлай:
«Кёрюшейикчи экибиз,
ким джигитди, ким хорлар?!»
Хорласам а Джашауну
бекден да бек сюеме,
дагъыда хорлар ючюн
мен кюрешге киреме.
Керек туйюлдю меннге
учуз алыу Джашауну,
аны бла кюрешде
табама мен къарыуну.

1970 дж.

* * *

Джырым бошалды,
джокъду джазарым,
мен айтырыкъ зат айтылгъанд алгъа...

Қимни эсе да эниклер болсам,
нек алама да къаламны къолгъа?!

Алай а, тохта!

Сау дунияда мен джангыз бирме, джокъду
экишчи,
мен кесим айтмай, мен айтырыкъны
ким айтырыкъды да сора мени ючюн?!

Ялта, 1965, апрель.

* * *

«Юсюбюзню теблейди джаш төлю,
тау тебингенча, тебиниб баса», —
деб тарыгъаса, аз болуб кёлюнг,
алай а, сагъыш эт да, бир къара:
джаш заманында
(бир тюшюрчю эсге),
кимлени юсюн басдынг, теблединг?
Атангы джигитлик джолларын кесе,
«сенден игиме, джанламы», — дединг?!
Огъай,
атаны аллына чабыб,
джолун кесмейди бир джангыз бала,
джюреклери бирден харс къагъыб,
экиси бирге барадыла алгъа.
Джаш къарыу бла бишген акъылгъа
джокъду бир тыйгъыч бирге барыргъа.

1964 джыл, май.

Джашау кьайнайды, чагъады, барад,
мен да, кьыйырда кьалмай, ичинде.

Адамла,

мени сакълагъыз, аягъыз

джарарма сизге энтда бир кюнде.

Ишигизни да,

муратыгъызны да

аманат этерме мен кьаламыма,

джолугъузгъа таш тюшген эсс,

салырма аны да алыб хунагъа.

Неда чокъуракъ суудан келтириб,

кесдиirme суусабыгъызны,

педа нарат чайыр келтириб,

эсге салырма джашлыгъыгъызны.

Сиз меннге не аз да кьайгъырыб кёрсем,

къаяча боллукъду мени кьарыуум.

Не ауурлукъну да кесиме алырма,

джетмез ючюнге сизге кьыйыры.

Сизден кёб затны излемейме мен,

тегеран, ышара, соругъуз тюбоб:

— Не зат джазаса?

— Кьалайд саулугъунг?

— Татыймыды джумушунга? — деб.

Мени джууабым бирча боллукъду,

къыйнамаз ючю сизни бир затдан:

— Нем да ашхыды,

кереклим джокъду,
былай барлыкъды ма сиз саулукудан.
Сиз меннге къайгырыб, мен сансыз этсем,
башымы сизден уллугъа тергеб,
сора унутугъуз бар-джокъ эсем да,
джашагъан эсем да къуру сизге деб.
Джетишдиралмай къалсам ишими,
джараялмай киши кѣлюне,
сиз меннге этген гурушхагъызны
къайгырыугъа санарма кесиме.

1970 дж.

АИ УЯТДЫ

Кече уяндым.

Ай кёре эдим мени уятхан.

Замансыз келиб, кеси да уяла,
ызына ашыгъа, хапарын айтхан.

— Былай кеч эте нек келгенсе, Ай?
Кюндюз иги эди келсенг къонакълай.

Ай джууаб берди:

— Келирем, -- деди, — кюндюз
сеннге къонакъгъа,

алай а кюндюз мен джокъма сора
къалай энерме, бир айтчы манга?!

Тилекчи болуб келгенме салыб,
къонакъ сакълайма мен тыбырыма.

Кюнден бир джылыу берсенг а алыб,
сен хар кюн сайын тубейсе анга.

Москва, 1962 дж., декабрь.

ЛИТИНСТИТУТНУ ОБЩЕЖИТИЕСИНДЕ

Къыйын да болмагъан, тынч да болмагъан
бир ауруу тийиб, мен ауруб джатдым,
аны юсю бла, билинмей тургъан
джангы тенглени мен тенгиге табдым.
Не аякъ таууш, неда къычыргъан
эшитилмейди бютеу этажда,
кюнде, кечеде тохтамай джазгъан
машинкала да энд шум болдула.
Новелла келди. Ол меннге деди:
«Сюйген джырынгы бир джырлармедим?»
Мира корзина кёлтюрюб кирди:
«Келтиргенимден бир къабармединг?»
Қатиба келиб чёкдю къатыма:
«Бир къабсанг а мен келтиргенини,
кёб къалмагъанды стипендиягъа,
алсакъ, кёрюрсе биз сеннге этгенини».
Галина, таймай сакълаб къатымы,
усталыкъ салыб шапалыкъ этди.
Монта бир сейир назмуну джазыб,
келиб окъуд да, кёлюме джетди.
Таза шохлукъну кёргенлей, менден
ауруу башлады тайыша, къача.
Сау этаж мени тенгим болгъанын,
тюзю, билмеем мен ма бу джолча.

1962 джыл, июнь

КЮЧЛЮМЕ

Кючлюме —

турлукъма аякъ юсюмде
бузда, къарда да — не тукъум кюнде.
Юй башы сыдыргъан джелни да аллын
тыярма кишиге этмезча хата,
кючлюдю къаным, кючлюдю халым,
билеме тюз джолну къачан да таба.

Кючлюме —

тубан да къоркъутмайд мени,
басыб тургъан юсюн тенгизни.
Джонгурчха кирик огъуна кемени
ойнатсын тенгиз, джыламам, къычырмам,
оюлуб тюшсем да тюбюне джерни,
ызыма джолну табмайын къоймам.

Кючлюме,

билмейме терсликни мен,
айтама нени да кимге да бетден.

Кючлюме,

толуду джюрек суймекликден
аманлыкъ билмеген тюз адамлагъа —
адамгъа саналгъан ма ол себебден.

Кючлюме,

барама атны юсюнде,
бир тукъум бир зат буруу тюл меннге,
хырылдаб, ызымдан сюрдюле итле,

ат бла мен а барабыз ёрлеб,
къркъмагъанымы билгенлеринде,
бир-бирин талай къалдыла терлеб.
Кючлюме,
чыкъдым тауну башына —
сылайма кёк кёкню аязым бла.
Кёреме итлени,
джазыкъсынама —
къуйрукъларын кысыб,
буштукълары чыгъыб,
къалдыла, джарлыла.

1968 дж., 17 июль.

БАЛ ЧИБИН

Бал чибин джерде джатады
къанаты сыныб джангыз.
Бал эте айланган чибинни
ким къойду экен къанатсыз?!

Кимге керекди энди ол,
оз да кет, атла ары...
Сен а узалдынг, алдынг —
къол аязынга аны.

Букъусун сылай, салдынг
гюл чапракъгъа элтиб.
Кёрдюнгмю джыламугъу
баргъанын джууб, кетиб?!

Къоркъмаса эди огъундан
тиер деб сениге заран,
ийнакълар эди, аджалдан
болгъанынг ючюн алгъан.

Ызынгдан къарай чибин,
кёк чапракъда къалды —
бал джыламугъу энди
бек къууаннгандан тамды.

Москва. 1962 дж., ноябрь.

Саугъагъа бир джез аллах суратны —
хыны Будданы бердиле меннге:
Терслик этгенни, гюнахлы адамны
къайда да джетиб бууады, делле.
Турады энди Будда столумда,
бетинде хынылыкъ,
махтануу да бар —
бир терс зат джазмаз къалам къолумда,
бир адамгъа да тюлд джюрегим зар.
Буддадан къоркъуб тюлме мен алай,
не хыны эсе да аны къарамы —
тюзлюкдю, огъурду излеуюм дунягъа,
аны ючюндю мени джазгъаным.

Коктебель, 1968 дж., апрель-май.

Джюрегинги кыйнадым бююн,
 кыйнаргъа уа суймеем, ийнан —
 бир тюрлюме, къалай эсе да
 кеси кесими билалмай тургъан.
 Джарашалмайма мен кесим бла,
 тюлме разы былайлыгъыма —
 чюйресине сыланлыкъ башны
 сылайма тюгю баргъан джанына.
 Ышарыб къояр джерде сытама,
 сытарыкъ джерде —
 ышарама мен,
 бу къылыкъ, мени къылыгъым болмай,
 къачхы кюню болурму экен?
 Бу къачхы кюню,
 тюрлене тургъан,
 тереземе келиб къабланыб,
 бир — булут басхан,
 бир — жарыкъ тартхан
 мени да тюрлю халлагъа салыб.
 Игидла,
 къачды бу затда терслик,
 мени да чюйре-мюйре айландырыб,
 ёзге, билеме,
 келгени кибик
 кетерикди къач, менден ташайыб.

Коктебель, 1968 дж., апрель-май.

* * *

Разыма кечеге,
кюндюз ишлени
алмай чыкъды эсе кеси джолуна,
бир таша музыка келтириб мени
джукъудан ала
эсе назмугъа.
Кёрюб болмайма —
кече, келтириб,
кюндюзгю ишлени башыма къуйса,
къара къабыргъа болуб аллымда,
мени джукъудан, назмудан тыйса.

Коктебель, 1968 дж., апрель-май.

* * *

Кимге да борчлуду дейдиле поэт.
Да сора мен да болурма борчлу.
Бошайлырмамы, билмейме, төлеб —
мен джангызма, борчум а толу.
Төлеб бошадым десем бир кюнде,
ёллюкдю менде, бар эсе поэт...
Төлейме хурджуннга кёре кесимде,
кёлкълалды болмагъыз кълалын тюлдю деб.

Малеевка, 1966 дж., сентябрь.

* * *

Гокка ханс кыраудан кьоркыгъанча, биз да
чал тюкден неге кьоркыабыз, кыайдам...

Бояйбыз кыашны, башны, сакыалны
оздурмагыанлай ыйыкыдан, айдан.

Бир — сары бояугыа,

бир — кыара бояугыа,

бир — кёкге,

бир да — джашилге, моргыа

боялыб тубесенг таныш адамгыа,

таныялмайын кетесе джолгыа.

Билмейме, чал тюкден неге кьоркыабыз,

чал бояу — бояу болмайын неди!

Айхай да бояуду,

бояуду алача...

Алай а сыйы аны ёргеди.

Москва, 1962 дж., ноябрь.

* * *

Сыйыпмайла менде назмула:
«Бошла дженгил» — деб, этедиле дау.
Энди бошадым деб, мен той тутсам,
дагыда арты болмагъан башлау.

1964 дж. март.

VII

ДРАМАТИЧЕСКИЕ СЦЕНЫ

МАРСЕЛЬДЕ

Мешина тауушдап, реклама бояудан
башынг къатышад чырт тохтамаздан,
Бумуд да, Марсель, башхалыгъынг сени
къалгъан шахарланы барындан?
Аз шахарнымы кѳргенме да мен?!
Сени аладан ненг багъалыд, ненг?!
Билдим, багъалынг революцияны
джыры «Марсельеза» мында туугъаны.

Марсель, 1969 дж.

КИШИ КЪРАЛДА

Киши къралны кьонакь юйюнде,
тенгиз толкьунну тауушу кирген,
кёрюнеди элим кёзюме,
хар бир хансы да, ёзенде битген.
Тюшеди эсиме, кьая тюрюнде,
кенг оджакьы бла тёнгерте юйюбюз,
тютюню да кьалай татлыды —
этеди ол да джаш нарат ийис.
Кюн кёкден ийилиб меннге шыбырдар,
кьычырыр гугурук, кьазыкьгьа миниб.
Сууну ол джанында атамы кьабыры,
юсюне нарат салкьынын ийиб.
Бу затла джюрекге нек тиедиле,
кьайда да тубеген ма быллай затла?!
Кёзюнге сурат болуб кьалалла
киши къралгьа баргьан сагьатда.
Киши къралда оджакьдан тютюн да
биздеча чыкьмайды, чыгьады башха.
Атамы кьабырына иймей, салкьынын
нарат да неди киши кьабыргьа.
Терезе джарыкь да тюрдю биздеча,
тиллери да башхады бизден.
Россияны ана ёшюнуне
элим салгьанды башын кетмезден.
Киши къралда кетмейд сагьышым,
келиб турады санаусуз-сансыз:
Россия менсиз боллукь тюрдю деб,
болалмазымча кесим да ансыз.

Париж, 1969 дж. октябрь.

ТОРЕЗНИ КЪАБЫРЫ

Шахарча бирдиле мында къабырла:
мермер кешенеси хар юйдегини,
джюрегими уа къысха тебдирген
Торезни къабыры болгъанды мени.
Сени джеринге, Франциягъа,
киргенлей огъуна айтдым мен, барыб:
коммуначыла кюрешген джерге
мен — къарачайлы — келгенме салыб.
Сен былайда да ишлейсе, Торез,
къаллай бир адам джюрюйдю сеннге!
Сууукъ къабыргъа келиб сюелиб,
къызыныб къайталла сенден кюрешге.
Огъай, Пер-Лашезде каштап терекле
джыламукукъ тѣкмейле сеннге ийилиб,
сен джукъламайса, коммуна ючюн
кеченг-кюнюнг да турады ишлеб.

Париж, 1969 дж.

ДЖЕРСИЗ, ЮЙСЮЗ

Монте Кристо айрымкандаед.
Бир къарт, киши, джан солуу этиб
келди да, барында мени айырыб,
къолуму тутду, бек эси кетиб.

Къолуму тутуб, иймей къолундан,
ашыгыб, адам бёлед дегенча,
нелени эсе да айтады меннге,
бир эт адамын бюгюн кёргенча.

Алай сёлешед,
бюгюнге дерн
сёлешир эркилик табмай тургъанча,
алай сёлешед,
дюн-дуняда

менден багъалы анга чырт джокъча.
Дармансыз болуб тургъан ауруугъа
мен дарман табыб алыб баргъанча,
къысхача айтыргъа, джарык дунягъа
ол бюгюн джангыдан тууб къалгъанча.

Алай сёлешед,
Монте Крестону
къарангы арбазында суратчы ол тюлча,
къабар къабынын табар ючюн деб
былайын сакълаб тургъан ол тюлча.

Алай тынгыладым,
аны хар сёзюн,

бир кескин библиб кьоялсамед деб,
ангыламагъанлай ангылаб бардым
не сѣлешгенин, неге термилиб.
Айланады кьарт джарым джюз джылны,
тамбласы джокь, тили, джурту джокь.
Унутмагъанды ол Ереванны,
джарасын аны басмагъанды тот.
Большевикледен кьоркьуб атасы,
туугъан джуртундан кетгенед кьачыб.
Киши джеринде джан бере туруб:
«Кьоймагъыз,— дегенди,— мында басдырыб».
Кьарт меннге эрмен тиширыуду деб,
эрменча тѣкдю инджиуюн бирден,
билгенден сора ол кьыйналмады,
не башхасы бард — меп СССР-ден.
...Кемебиз кетиб башлады андан,
джангыдан кьартлыкь джетди ол кьартха.
Акьырын кетди,
кьара джабыуну
тюбюнде джангыз тургъан аппаратха.

Марсель, 1969 дж.

МОНМАРТРДА САТЫУ-АЛЫУ

Биреу береди сатханнга соруу:

— Неди багъасы Христосунгу?

Джууаб этеди соргъаннга сорулгъан:

— Отуз франкды, мен артыкъ алмам.

— Месье, джыйырма болмазмы санга?

— Къой хурджунунгда, сал ары ызына.

— Ачыкъ айтыргъа, багъады, багъа.

— Мени багъаммыд?! Ма Христосхад.

— Турлукъса къакъ болуб ашхамгъа дери, джыйырманы ал да, сора бер бери.

— Кеч болса, кетдим, боллукъ тюлд учуз, мени аллахымы багъасы отузд.

— Да мен табарма бир учуз аллах, сен а, суйсенг, тур, суйсенг, багъа сат.

— Месье, мени ючюн къыйналмачы сен, мындан учузун табмазса, билсенг.

Париж, 1969 дж.

VIII

* * *

О, бююннгу кюн, меникисе сен!
Къалай джетдинг да дунягъа бирден?!

Ариулукъну къулума джашауда,
джюрегим хазырды аны тогъургъа.
Бу тукъум къул болуу къанат беред да,
чыртда суймейме азат болургъа.

Джер, мен билеме, сеннге ауурлукъ
джетеди кьуру да заман замандан,
саны — ап-ауур, башы — джеп-дженгил
болуб, юсюнгде тургъан кьауумдан.

* * *

Сен урунаса халал джюрекден,
къыйналаса заман джетмейд деб.
Бирси уа — заманын атар джер табмай,
къыйналады, пьедестал излеб.

Дуняда эм таза — топракды, джерди —
он бармак аны элеб чыкыганды.

Дуняда джарсыгъан топракды, джерди —
адамдан бек кѣб джолда ачыганды.

Джумдурукъча эсе
джюрек ёшюнде,
сора кюн къалай сыйынад
ичине?!

* * *

Аллы артына да болады затны:
суу да саркъады ёрге, ызына.
Фахмусуз къуру да фахмулу болады,
огъур иште тюл —
арты аллына.

* * *

Зарны джазыуу ачыкды кёзге:
зарлыкъ дунясын чырт унутдуруб,
биреуню кёмерге этген дыгаласы
барады кесине кесин джутдуруб.

Сукъланмайды фахму кишиге,
къара тутмайды ол джюрегинде:
кимге зарланныкъды ол, бир айтчы,
неси да бард сора аны кесинде?!

Бериу — алыуду. Кёб берген кёб алад,
бермеген къалады къошулмай-чотха.
Ол а алады, алады, алады.
артха.

Алда баргъаннга тынч болмайды джол,
хар ким да кёреди аны кесинлей:
Ким—къара кёзлюкню, ким—кёк кёзлюкню,
ким — сары кёзлюкню тубюнден.

* * *

Джашауда да болады джашау.
Бек тынчды джашауу Аны
къуп-къуру кеси болмаса,
сагъышын этмейд башханы.

* * *

Ма, списоклары джазычулаңы.
Мында
тукъум бек кёбдю,
ат а къайда?

Суймегениме аллах джетдирсин, —
деб тилей эсенг аллахдан тилек,
къарыусузса да, кесинге базмай,
къарайса кёкге, болушлукъ излеб.

* * *

Джазама назмула — кими иги, кими аман,
ёзге, аламат джазарма тамбла
демесем, бюгюн алмазем къалам,
джазама ол тукъум ышаныу бла.

* * *

Гырджыннга хар кимни киред кыйыны,
джашауну кючю да, кюнню джарыгы да,
алай а. ашаргъа башласакъ аны,
кесебиз бычакъ бла.

Мийикге мингенди, тубге тюшгенди,
даггыда кьобханды, даггыда тюшгенд,
эм артында уа оюмгъа келгенди,
джыггыла эсенг, джыггыл, деб, мийикден.

* * *

Ол кѣб китаб джазгъанды, алай а
болалмагъанды энтда джазыучу —
бюгюн да барады ангылаялмай
джангыз китаб да этгенин джазыучу.

* * *

Кеси кесин джаратхан тиширыу
гыргыр болургъа керекди, — дединг сен.
Мен чыртда кесими джаратмайма, сора
къаллай болургъа керекме экен?

Акъылым бла джашай билмейме,
джюрекге къалайма хар нени,
аны ючюндю кюн да тийгени,
анга кюлтюм да тюшгени.

* * *

Не къадар аз эсе башыны мысхалы,
ол къадар аллай ачады къазауат,
хар кимни къаба, джутаргъа излей,
ауурлугъуна уа къошулмай къалад.

* * *

Сюймегендери, кѣб кѣуугъандыла,
ѣзге, бюсюреу алагъа. —
кеси кесиде билелмей тургъан
къарыуи къобаргъаңлагъа.

ЧЕРНИЛЬНИЦА

Мынга кьуюлмагъан мерекеб кьалмады,
не тюрлюсю да кьуюлду мынга —
бирини бетин да кесине алмай,
кесинлей кьалды алагъа ачугъа.

Коктебель, 1968 дж., апрель-май.

Поэзиягъа къуллукъ этерге, —
дегенлей ётеди мени хар кюнюм.
Мен анга алай къуллукъ этгеем,
ол адам улуна этгенча ёмюрю.

Москва, 1967 дж., апрель.

* * *

Киштик къап-къарады. Къурумча къара.

Иеси къысдады, ырыслаб анга...

Джазыкъ киштик а, акъ, кёк эсе да,

билмейди. Терслиги неде эсе да.

Ялта, 1965 дж., апрель.

* * *

Акъяллы адамны башы ишинден
кёлтюрюлмейди керексиз ёрге,
кьюушлу баш а тамам дженгилден
тартыб турады кьюу кибик кёкге.

Ялта, 1965 дж., апрель.

* * *

Китабны джартысын окъуйду ол,
суюди аягына дери уа сѣгерге.
Аны ючюндю сѣзюню аллы
ахыр болууу аны кесине.

1964 дж., февраль.

* * *

«Назмучу кьуру да адамла блады».
Бу гыргырны уа билелмейме мен —
«Мен халкъ блама!» — деб кычырады.
джаппа-джапгызлай тургъанын сезмей.

1961 дж., октябрь.

Амма орамда чёблеу ашайды,
дюн-дуниядан хапар джасайды,
Шахаргъа барыргъа билет алгъанды,
бусагъатда уа поезд сакълайды.

— Амма, атланды поезд джолуна!

— Къайры кетерикди, билетим къолумда!

1963 дж., май.

* * *

Пробка буугъанды шышаны бойнун,
ичинде уа чагъыр быжылдаб,
тышына чыгъаргъа излейди джолун,
пробка уа турад тынгылаб.
Пробканы джокъду хапары —
пробка — пробкады, алайды халы.

1964 дж., март.

* * *

Акъыллы болуу алай тынч тюлдю,
къалай унутуу этесе аны!
Акъыллыды деб айтдырыр ючюн
чыгъыб къалады тереинде джанынг.
Къарайма, энди эрикдинг тамам,
кесинги акъыллы кёргоземе деб.
Билемнсе сен, акъыллы адам
къычырмайды акъыллыма деб?!

Москва, 1966 дж., ноябрь.

КЪЫМЫЖА КЪЫЗЧЫКЪНЫ СУРАТЫ

Кёк кюкюреди, джангур да джауду,
биз бирер жары къачдыкъ джангурдан,
къымыжа къызчыкъ а, ышара-ышыра,
бизге къарайды ташны башындан.
Исси кюн тийди, биз эрлай-эрлай
салкъын джерлеге бугъундукъ андан,
къымыжа къызчыкъ а, тюз биягъынлай,
бизге ышарады ташны башындан.
Къар джауду, палтонла кийдик биз эрлай,
къоркъмазча болдукъ ачы сууукъдан,
къымыжа къызчыкъ а, тюз биягъынлай,
бизге ышарады ташны башындан.

Нарсана, 1966 дж., сентябрь.

СЫНАМ ДЖОЛЧУКЪ

Бу джолчукъ къркѣуулуд, тикди,
тайгъакъды,
таяр-таймазлай тенгизге кетдинг.
Бурун а урушдан къайытхан эрле
муну сынам джол тургъандыла этиб.
Тиширыуну олтанларына
джау джагъыб ийгенди эри былайтын,
саякъ айланмай сакълагъан эсе,
джукъдан да тутмай барыб къайытыр.
Джарлы тиширыу, къркѣуб, къадалса
не таидан, не хансдан неда бутакъдан,
эрини сора тюз тюлдю, тюшсюн
тенгиз тюбюне, джолу мамукъдан.
Бу Кърымдады. Биз анга ийдик
эркиши къоймай барын алайда,
...Тенгизге тѣнгереб башладыла да,
катер кѣутхарды тюз къатыбызда.

Қоктебель, 1968 дж.

* * *

Ол член болмагъан,
табмазса бир зат —
хар комитетде да
ма ол олтурад.
Олтурад. Орунну
къуру да алад,
къууут джуммакъны
ауузуна салат,
неда: «Мен! Мен!» деб
къычырыб турад.
Бир джыйылыудан
бирине чабад,
дагъыда олтурад,
дагъыда чабад —
анга джукъ айтсанг,
ол хам деб къабад —
игитда дейсе —
анда да олтурад,
мында да олтурад...

1964 джыл, май.

Сюймеклик акъыллыд деб тура эдим:
джангыла болмаз ол, не да абына —
джюз минг джыл болады ол джашагъанлы,
сора боллукъмуду джангылыргъа?!
Сюймеклик акъыл бегитир ючюн
къаллай бир ёмюр берилгенд анга!
Алай а дуня джаратылгъанлы
аныча джелбаш туумагъанд дунягъа!

Ялта, 1965, апрель.

КЪАРТ БОЛУРГЪА СЮЙМЕЙМЕ

Быллай къарт болургъа мей бек къоркъама,
мурулдагъанлай джетеди ингирге —
аман айтама, иги айтама
демей, хазырды ол илиширге.

Туудукълары да аны бездире,
кюн тюрленсе да, сылтауду анга,
кимге болса да, неге болса да
ачуланмаса, тынчлыгъы къайда!

Къарт болгъанын да кёрюб биреуден,
терслейди, хыртха урады аны.
Аякъ тюбюне къатапа джайыб
олтуртсанг да, алайды халы.

Къалай аманды быллай къарт болгъан!
Тынчлыкъ бермейин адамларына.
Мен а, огъурлу къарт болгъан огъай,
не тукъум къарт да суймейме болургъа.

Москва, 1962 дж.

ЭКИ БЕТЛИЛЕ

Джюрекдеги джаулукълары
турады джюреклеринде.
Амалсыз махтаулары —
сюексиз, бош гиллеринде.

Биледиле бек ариу
алайсыз болмазларын —
джазыулары бири бири
къолунда тыпырдагъанын.

1962 дж.

* * *

Карандашым,
тюз къара карандашым.
Халал урундунг, тохтамай, меннге.
Мени бла къууана, кыйнала,
кесинги бошай хар сѣзден сѣзге.
Назмула джаздынг, эте айтханымы,
тюшмединг мени бир кюн кълумдан,
алай а, не келсин, кесн акъылынгы
айтмагъанлай,
бюгюн чыкъдынг сен чотдан.

Москва, 1962 дж.

ДЖОКЪДУ МАХТАЛГЪАН

Ол Муну махтайды,
бу да Ючюнчюню,
Ючюнчю — экисин,
экиси — Аны.

Дагыда башлайла
махтаб джангыдан:
алгын башындан,
сора аягындан,
артда ортасындан...

Дагыда джангыдан —
учсуз, кыйырсыз

Ол Муну махтайды,
бу Аны — тиерсиз.

Ючюнчю — экисин,
экиси — Аны...

Махтауну джокъду
санауу, сапы.

Тюзюн айтсакъ а,
къайда махталгъан,
къайда махтагъан?!

Экибетлилик,
къуру кёл алгъан...

Ялта, 1965 дж., апрель.

IX

ЭЛНИ СЮДЮ

Поэма

I

Письмола ичинде бир письмо эслеб,
джюрегим урду бир дженгил-дженгил:
унутмагъанды,

письмо ийгенди меннге мени элим!

Письмону къысдым кёкюрегиме,
тансыкълаб тургъан адамым кирик.

Билмейме, не зат джазгъан болурла?

Не зат да болсун, багъалыд меннге.

Джан адамларым, бек сау болугъуз,
кел, деб тилейсиз мени сиз ары.

Да сора къалай тилейсиз менден,
буюруб къоймай кел деб, ахыры?!

Меннге джазасыз:

«Эресейде

хы деб джазыучу болгъансыз дейдиле,
джазгъаныгъызны узакъгъа атмай
окъуйдула къралда дейдиле».

«Сиз» деб а къалай джазасыз меннге?!

«Сакълайбыз сизни келир ыйыкъда».

Асыры кетибми къалгъанма кенгиге,
шахар джашаугъа сингиб узакъда...

Сакъларгъа джегмей чыртда чыдамым,

«Волганы» сюрюб чыгъардым гараждан...

Джолум барады аллымда чабыб,
санджохча бирди тикни башында.
Мунуча тюлмюд да мени да джашауум?!
Къыйыны-тынчы да болгъанды аны...
Энд бусагъатда неге келеди
аны сагъышы башыма, ахыры.
Элге уа джюрюйме, этмейме эски,
ёзге не келеди алай барыудан —
нарзан кёзлеуню джанына чёгюб,
тишлик да чайнай, нарзан тогъугъан?!
...Кирдим элиме. Тёгерегими
къуршаладыла джашчыкъла саудан:
— Сторож Махмутну машинасы уа
джылтырауукъду бу мешинадан!
Муртху джугъумуд, наныкъ джугъумуд —
эриичиклери бояу аланы.
Мешинамы сымарлайдыла,
биз сынаучубузча бурун арбаны.
Агъач атчыкъны юсюнде джашчыкъ:
— Бизни джюрюютчю,—деди, ышарыб.
...Сабийледен ичин толтуруб,
сабий кюнюме барама алыб.
Джюрегим джарыб барама, бара:
орам да, юй да — шагърей хар не!
Къысхача айтыргъа, джюз-минг кёз бла
сабийлигим къарайды меннге.

II

Ташыуул къызыу барады элде,
алай болса да кёргенле мени,
келиб къатыма уллу, гитче да,
соруб башлайла соруу дегенни:
— Къалайды джашауунг -ашауунг шахарда?
— Не джангылыкъла бардыла анда?
— Къуджур сорууну сораса, ахыры?!

Не джангылыкъ деб анда шахарда?!
Сюйсенг Москвада, сюйсенг Парижде,
сюйсенг космосда, сюйсенг джер тюбюнде
хапарны барын сени юйюнде
телевизорму айтмайды санга,
радиоуму айтмайды санга,
тегаран къара, тегаран тынгыла.
— Сабийле уа тынч-эсенмидиле,
ана тиллернде селешемидиле?

— Бир къойчу сорууну, ауузландырмай!
Кирчи, суусаб ич, кир, марджа, юйге.
Кёрюр кёрмезлей соруу алыуну
бир тохтатчыгъыз, тохтат, айюнге.
...Соруу бек кёбдю. Этеме джууаб,
хар биринде уа бу адамланы
элли джылындан атлаб бара тургъан
джашаууму джашайды аллы.
Къарт болмагъанды мени джашлыгъым,
сезеди аны хар джигим ариу,
джукъ билмегенлей тюбешиб къалыб,
айырылыргъа джетмейди къарыу.
Гюз былайчыкъда болуучан эди
бир тёнгерте юй, топуракъ башлы —
аны юсюне зыкала чыгъыб,
джыртыучан эдик барыб джашыртын.
...Ма, Келемет да, туудукълары да.
— Кир, ичгери, кир. Ауузлан, солу.
...Шаркъ деб эсеме тюшдю атам, апам —
джашай эдик биз бир юйча болуб.
— Ма, муну бир кёр, мындан да бир къаб,
бозачыкъдан да сюз, аймысына.
Хапарла бла хантланы джасай,
халек, алапат барады заман.
Барлыкъ болуред кечге дери ушакъ
джууукъну, тенгни, джашауну юсюнден,

алай а, майна, бу юйню кьуршалаб,
тийре сугьулуб келед эшикден.
Тийре менича кёбню кёргенди,
мен отлукъ болуб келмейди тийре —
былайда тууб, бери кьайтханнга
багъа берирге келгенди тийре.
Алагъа ашыгъыб кьобдум тебсиден,
бюсюреу эте гитчеге, уллугъа.
...Тийрем бла барама бирден
уллу джолума элтген джоллада.
Ма, тегерек таш. Биринчи кьоркьуу
муну тьобюнден чыкьгъанед меннге:
къара кеселекке бугума тийиб,
кёлюме чабарлай этген кюнюнде.
Кьоркьуу... Джашауда кёбню чекгенме —
кеселекке да, джылан да ургъанд.
Джылан джыланлай кьалыб тешике,
мени джолум а баргъанлай тургъанд.
...Анда, ол гебен кьаланиган джерде,
мен да этгенме сенек ауузла,
урунуу джюрекге кьууанч бергенин
биринчи билгенме мен ол заманда.
Комбайн да таргад тартыуун,
тауушу тауну, ташны алгъанды.
Биченликни экиге юлешиб,
бир джюу-джюу суучукъ да чабыб барады,
Олтурдукъ алайда тегереклешиб.
Барады суучукъ, аны да джыры...
Тау хауа кьалай татлыды, таза!
Дюн-дунияда былайда кибик
джюрек солурму, башласа аза?!
Хауаны сдлуу мында башхады:
суйген ашынгча джутаса аны,
чагъырча ичесе, тогъуйса тау сууча —
къысхача, кефде тутад адамны.

«Адамла, джашау къалай ариуду! —
деб къычырырынг келед дуниягъа, —
джашасын джашау, бизге берилген,
джашаргъа берилген хар бир адамгъа!»
Хауаны тогъуйса чолпула бла,
береди бизге хауа деу кючюн —
джашил чегетле, буз таула аны
сюзюб туралла тазалар ючюн.
Къарт Мурат тыйды сёзню, дауурну,
къулакъ ийгенбиз барыбыз анга:
— Биз эшитебиз членисе деб
хаманда джазыб тургъан Союзгъа.
Бизге не келсин, джетишмей эсенг
келиб элингде кече къалыргъа.
Джылда бир кере келгенинг болса,
аз сан этмейсе гитчени, уллуну.
Эл, джамагъат да бары сеники,
письмо бла уа чакъырдыкъ туру.
Сабан, бачха да, нарат, нызы да,
ма бу таула да, бизге къарагъан,
ашынг да, сууунг да, таб бешигинг да
болуб тургъандыла сени сакълагъан.
Сабийлигингде къара танытханд
бу джамагъатны ичинден адам,
сен ёсюб халкъгъа джарар ючюн деб,
дохтур сакълагъанд сени ауруудан.
Сеннге школну да ма бу джамагъат
къоллары бла ишлеб бергенди,
Совет власть былай этигиз
дегенни барын сизге этгенди..
Элге къарай бил, халкъынга къара,
джюреклеге да къарай бил, джаным,
сеннге берилген пахмугъа багъа
джокъду дунияда, билебиз аны.
Биз кёрмегенни билесе кёре,

биз сезмегенни ариу сезесе,
кёре билиуню багъасы уллуд,
аны да кесинг ариу билесе.
Бюгюн хар адам элингде, къара,
кесини ишин джюрютюб къалмай,
оноу этеди дюн-дуниягъа —
бу затха сансыз къараргъа болмай.
Китабларынга кирирге излеб
тизмейбиз санга бу хапарланы —
къулакъ сал халкъгъа, джюрегин эшит,
деб айта турама сеннге аланы.
...Бираз сагъышха кетди къарт Мурат,
сора башлады дагъыда акъырын:
— Элинги юсюнден бизден аз билмей,
бизден кёб билирге керексе, ахыры.
Сен а, бир айтчы, не зат билесе?
Сени орнунга айтайым аны —
сызарыкъса да къайда болса да
басмаларыкъса быллай хапарны.
Джазарыкъса: «Юйле — къалала,
адамлары уа суу уста бирле,
юй башларында антенналары,
юйню ичинде кино кёргюзе.
Джангы больница ишлениб, анда
ичинде рентген орнатхандыла,
джангы школда уа сабий тауушла
къонгураулача зынгырдайдыла».
Бу затны сокъур да, сау да кёрлюкдю,
сен а, да сенден артыкъ излейбиз,
китабларынгы кърал басмалайд,
ма ол себебден кёб билсенг дейбиз.
Уллу кюнлелле бу кюнле элде,
джюрекле учунуб алай ишлейбиз,
Москвада съездни оноуун,
къол аяздача, ариу билебиз.

Джыйырма бла беш съезд ётгенд,
хар съезд бир ёмюр, айтсакъ а тюзюн,
да ма бу артда съездни оноуун
голтурабыз джашауда бюгюн.
Уллу ишге уллу кюч керек,
джыйышдырабыз биз кючюбюзню,
бир джангыз адам кыйырда кьалмай
кьошар ючюн деб юлюшюбюзню.
Сени да бери чакъыртханыбыз
аны ючюндю, излеб билирге,
бу уллу ишге не заг кьошаса,
кьалай кьарайса деб эшитирге.
Бизде бардыла — бир бюртюк чанчмай,
ауузлары уа кесе семизле,
сыйны, адебни да унутуб тутмай,
тургъанла элде, тёр джанын сайлай.
Кьон-кьон эте, бир кьаууму да
айланадыла тёрт дунягъа —
бир джерде ала, бир джерде сата,
джанларын сатыб харам ачхагъа.
Джыяр заманы озуб барады
аллай кьауумну орунларына —
шо, джаза билиб бир джазгъа эдим
аланы юсюнден хар кимге оюмгъа.
Кеч мени, кызым, кёб сёлешеме,
ёзге сёзюмю бёлме, тынгыла,
биз кьууанабыз бизни элибизден
сенича чыкьгъан уллу адамгъа.
Джер, суу да бек кёб кёргенсе дейле,
тыш кьралланы да кыдыргъанса сен,
Туугъан халкьынгы келечиси болуб,
дунягъа хапарын айтаса сен.
Кьууанабыз биз, джашырыу неге!
Хар атламынгы да билебиз сени,
биз гитче адамла болсакъ да, билирге

сен да керексе элингде бизни.
Элинг кёб затны чекгенди сени,
Мен кёб джылланы шагъатма анга,
тюшюрб барама хар затны эсебин
джанымда тутхан «хамайылыма».
Къол аяздача ачыкъды бары
ма бу джанымда джазгъанларымда:
уруш сагаллагъан кюню да барды,
рахат кюню да элинги мында.
«Эл джыйылыу» деб турад былайда,
къарачы бери, бу джазылгъаннга,
джыйылыу ол хыны къыркъ биринчи джыл,
Гитлер чабхан джыл бизни къралгъа.
Бир адам къалмай бир юйде ол кюн
келген эдиле ол джыйылыугъа,
къарачы, «юч минг» деб джазылгъаннга.
Юч минг! Элингде айырма джашла.
Ол кюн алайдан джуртну сакъларгъа
бири къалмайын кетди аланы,
Москва, Берлин, Киев, Варшава —
дагъыда былача уруш джоллары.
Тёрт джыл бардыла Берлинге джолда
ауа да къоба, къобмай да къала..
Къасайланы Османча кёбю,
джигитлик этиб, саугъала ала.
Ма, бу уа? Бу уа — Магометланы
Солтанды,
экинг да джаланаякълай,
бу орамлада бир таш кьоймайын
айлангансыз сабийлей, санай.
Ол кёб ёгюрлюк этгенд урушда,
ёхтем баргъанды атакагъа,
элден солдат болуб кетсе да,
генерал болуб къайытды ызына.
Эл ёсдюргенди аны, сени да.

Да ма, беш бетни аудурдум ары.
 Ма, кёремсе, бу эки мингни да?
 Къайытмай къалгъан джашланы саны...
 Быладап къалгъан сабий джашчыкъла,
 сабий къызчыкъла санларын тиреб,
 оюлгъан элни аякъ юсюне
 салдыла, «джаугъа бизден джууаб» деб.
 Билеме, сен да байладынг джара,
 аны ючюн артыкъ да уллуду борчунг.
 Ёлгенни, сауу да — барыны аллында
 ол борчунгу амалсыз толтур.
 Ёксюз этгенди кёблени уруш.
 Сабий кюнлерни урлады. Не ючюн?
 Ёзге къыйынлыкъ чекген адамны
 джашаугъа уллу болады кючу.
 Былайда къартны бёлюб сёзлерин,
 Асият къобду, сюрте кёзлерин:
 — Ий, нек айтмайса, Мурат, халымы,
 джаханимдеча джашагъанымы?!
 — Джыламагъанлай айт, — деди Мурат, —
 юйлю сёз барады былайда, Асият.
 — Юй, юй! Да къайда юйюм?!
 Бек ариу билесиз, мени юйюмде
 къаллай джашауум барды бюгюнде?!
 — Тохта, а къыз, Асият, санама, тохта,
 бу юй чотланы элни аллында.
 Джазыучу санга дохтурму болгъанд,
 ичгиге кетгенни бери къайтарыргъа?!
 --- Сен да джашырсанг, мен да джашырсам
 юйде, эшикте чотларыбызны,
 арагъа салмай, тёзгенлей барсакъ,
 тюзелликмиди терс зат ахыры?!
 Мен да билеме аллай бирчикии,
 джазыучу ма деб этиб къоймазын, —
 деди Асият, — алай а ички, билсин,

элини бетин джойгъанын.
Эркиши ичиб башлагъан кюнден
бери джаханим кетмейд юйюмден,
сабийле кьоркьуб мюйюш-мюйюшде.
кесим а — джаным джокъча ичимде.
Къалай эб билиб джашай эдик биз,
ичгинчи былай юйде эркишибиз.
Сабийге, юйге да кетибед джаны,
сан этмеученед чырт аракъыны.
Неден башлады, билмейме, ахыры,
бу худжу затха бурулуб аллы.
Ол аракъыгъа салгъанлы башын,
мен джыламукъ бла ашайма ашны.
Азмеди ачхабыз бизни кассада?!
Энди уа книжка кьуп-кьуру, къайда?!
Сизни сыйыгъыз болсун тѣппемде,
суймеклик деген да кюйгенди бизде.
Топ-толу эди юйде берекет,
энди уа кьоймай барын джел элтгенд.
Киши юйге киргенча, киреме алай,
хар барынга да ачыуум къайнай.
Къалай кѣрмейсиз мени ауруууму?!
Нек тюзетмейсиз сиз джашаууму?!
Юйдегими да, мени да элим
унутубму кьойду? Ким болушсун, ким?!
Этесиз оноу дюн-дуниягъа,
кърал ишлени аласыз кьолгъа.
Мени юсюмден а? Мен кыйынылы, ах!
Этсинми экен оноуну аллах?
Сен джазыучуса, нени да билген,
бир оноу эт, марджа, бизни юйдегиге.
Къайтар юйюме алгъын халымы,
джюрек джылыуну, рахатлыгъымы.
Ол эркиши бла сѣлеш, бир кѣр,
бир оноу юрет, анга акъыл бер, —

деди Асият, къараб кёзюме,
сёз керек тюлдю аны джюрегине.
Тохтады, джыламукъ буа тамагъын,
хар бири пйди джерге къарамын.
Бир кечим болмасын мында биреуге,
Асият ючюн терсдиле элде...
Ёрге къобханды бир назик кыызчыкъ:

— Шо, бир айтыгъыз,

бюгюн къалайд мода?

Артха къалама

деб бир бек къоркъама.

Къалайды Москвада,

Парижде къалайды?

Къысха киесе деб

анам урушады.

Шо, бир айтыгъыз

анама мени,

уят тюлдю деб

бу юбка — мини.

Кёб, аз эсе да.

алама кесим

мода журналдан

тамам тёртюсюн.

Джай кийим,

къыш кийим да

барды алада,

къартха да, джашха да

хар бир адамгъа.

Мени акъылым бла,

къарт, джаш да элде

мода айтханча

керекди киерге...

— Кет, сен модагъа табыннган каска!

Аны кёй да сен клубдан башла, —

деб кыыджырады аны атасы, —

кзулакъ ийдиле анга барысы.
— Ол тебсеулеригиз недиле сизни,
сылхыр кзойлача, кёзлеригизни
джерге-джерге бошлаб, бир-биригизни
тюрте, абына, сюрюне тебсеу,
тюз саныгъызны кынгыр-мынгыр этиб,
тыш къралладан келтириб тепсеу?!
Къайры тас болдула бизни тебсеуле,
ёмюрден тебселиб келген тебсеуле?!
Запад тебсеу деб, анга бурулуб,
бизни тебсеуле бары унутулуб?!
...Айтылгъан бары сингеди мениге,
бир джангыз сёз да тюшмейди джерге.
Мени сауутум сёздю, сёзледен
ашыгъама поэма ишлерге.

III

Юч кюн болады элде айланганлы,
кёлекке кибик мени ызымдан
джашлыгъым да джюрюб турады,
джете да баса арт табанымдан.
Кёзюме битиб тохтайд джашлыгъым,
неда озады бир джаным бла,
не джаланаякъ чыгъыб акъырын,
аммачукка эте, барад аллымда.
Биченликге кириб сюелдим,
мында джыгыра джыйыучан эдик...
чалкычыла бичен чалсала,
джугру биченни къалаучан эдик.
Къумурсха уя къозгъалды джерде.
Вертолет кибик, къонуб мусхотха,
каска да джырлайды джырын сау элге,
джайын ашыра боппа-бошуна.

Бёденечикле, мант чапракыны
тюбюне джашыныб, къарайла, къоркыа.

— Чыгъыгъыз, телиле, ойнагъыз,
джырлагъыз,

менден сизге джокъду бир хата.
Ма колхоз бачха. Гардон къалагъаи
къызла, мени кенгден кёргенлей:

— Ы-ы, марджа, былай болду да къалды, —
деб чагаларын атдыла бирден.

Адетде кибик, мен да чыгъарыб,
онсомлукъ къагъытны атдым чагагъа,
абадан ачхам болса да, салырем,
ол эди алгъаным юйден чыгъа джолгъа.
Аман игиди деб да билмейме,
джашайды иш къоюу адетле ичинде,
хатасы, хайыры бард деб да билмейме,
бурундан джашайды мени элимде.

Онсомлукъну уа мында бек кёбден
бери да санамайд киши уллу ачхагъа,
шахарда кибик, джалын алады
хар бир ишлеген адам хар айда.

— Келгенден ары, бизни бла чёк, —
деб къызла мени ырджыгъа элтдиле.
хызенлеринден азыкъ чыгъарыб,
къараб къарагъынчы бары тёкдюле:
сан-сары бышлакъ, къызыл турмала,
джумушакъ гырджын, дагъыда ашла —
гокка ханслы джелим джабыуча
тёгюлгендиле бу арну къырдышха.

Джити къарайма мен бетлерине,
ушатама джууукъгъа, тенгиге —
союб къаблагъанча алай ушайды,
майна, ол къызчыкъ танын шоферге.
Былайда кибик ашарым келиб

ашагъан болмам мен ёмюрюме,
 бышлакъны юсюне барса да илиниб,
 къумурсха сюрюу, къадалыб ёрге.
 Ашаб, ичиб да бошаб бетлешдик —
 сёзге кёчгенбиз биз энди ашдан:
 — Аш юйюгюзде нек ашамайсыз,
 исси хант иги тюлмюдю мындан?
 — Исси хантсыз да игид ашыбыз,
 аш юйге уа агларыкъ тюлбюз,
 Хасан улу ол иште болуб,
 ашарыкъ тюлбюз биз ары барыб.
 Қъызланы юсюне сюелиб хамап
 аузларындан кёз алмай къарайд,
 «арну да, аз да ашагъан къызны
 нох этерикме», — деб алай айтад.
 Ким сюед кесин сынатыргъа алай,
 атлабызмы да биз тишге къараргъа.
 Ол адамны къоратсала уа —
 биз да боллукъбуз ары барыргъа.
 — Сиз джазычусуз, — дедиле къызла, —
 тюбей турасыз уллу адамлагъа,
 чагала бла колхоз бачхада
 ишлеген къыйынды, аны айт алагъа.
 Чага орнуна мешина иерге
 деб оноу барды, сакълайбыз аллын,
 да сора ол зат бизни элге джетмей
 къайда къалгъанды, билмейбиз аны.
 Мен тынгыладым.
 — Билмеймисе сен, Це Қапы июлда оноу
 этгенин?!
 Колхоз ишни барын мешина бла
 этерге керекди деб бегитгенин?!
 Қъайсы бошбоюн тындырмай турад
 ол затны бери джетдирмей, къайдам.

Мешиналаны уа, ие кирселе,
джюрютюрюк эдик джашлача тамам.
Дагыда бир зат айтайыкъ санга:
чарыкъ дегенни биз чырт билмейбиз,
бизни элибизде орамлада уа
миийктабапла бла джюрюселмейбиз.
Председатель аны эсгермейди,
асфальтха келген ачханы сакълаб
турад эл Советде,
нек этдирмейди
бизге берилген ачхагъа асфальт?
...Барама. Джазыучу, къалай ёргеди
атынг, ишинг да халкъны ичинде,
къууанчын, инджиуюн сенге тегеди,
джууаб да сакълайды сенден кесине.
Къууанч да, сагъыш да толуд джюрекде,
бир айта билсем барын къаламгъа!..
Къызланы джыры чыгъады кёкге,
косынкалары джелде тарала.
Эсиме тюшдю тирменчи Донай.
Былайы бары аныкы эди —
андан къоркъгъандан былайтын джангыз
бир къанатлы да учалмай эди.
Тирмен сууундан чыпчыкъ суу ичсе,
къарыудан келсе, урлукъ эди ол,
дуппур башында къарауул болуб,
кече да, кюн да тура эди ол.
...Къобан барады джырлай, ашыгъа.
Къайдаса, тирменчи, къайда тирменинг?!
Къалай эриниб санаучан эди
тирмен тохуну джашау кюнлени!
Бир дауурланы эшитдим джолда:
— Сокъурмуса сен, не затса, ахыры?!
Тракторну келтириб уруб,
аудуруб къойдунг да бу сейир талны?!

Тракторчугъа урушады къарт,
ол да, джашчыкъча, болгъанды кысыз:
— Терек да, таш да бары сеникид,
аяргъа керекди, билмеймисе, антсыз?!

IV

Къанатла бла учуб чыкъгъанча,
чартлаб чыгъаек джангурда юйден,
джаланаякълай чапыл-чупул деб,
айлапыучан эдик джангур тюбюнде.
«Башларыгъызгъа зем-зем суу джауса,
узун боллукъду эшмелеригиз», —
деп эдиле да уллула бизге —
джангур тохтайд деб къоркъа эдик биз.
Эй джашлыкъ, джашлыкъ, сени ингириги
джангуру болурму бурууну джуугъан?
Шыбырдайды джашлыкъ меннге ийилиб:
«Джалан аякъ эт, олд сени кыйнагъан».
Джалан аякъ а къалай эгейим,
аякъларым талпыб турса да,
къартла, джашла да меннге не айтырла,
джазыучу мени атымды сора?!
Чурукъланы уа быргъарыкъ эдим
ол джангур кёллесе кирир ючюнге.
Челек тауушла чыгъадыла элде.
Сабий дауурла, ийнек ёкюрген.
Ишине, ёрге къобуб бютеуден
элим кёзюлю ингирге киред,
ийнек тюбюнден къобуб, амма да
джашчыкъгъа, самыргъа чий сют ичиред.
Орамда лампала бирден джандыла,
терезеледе уа — кими алгъа, кими артха.

Иш кюнлерин телевизорла да
башлагъандыла бусагъатлада.
Алай а бюгюн хар ким ашыгъыб,
клубха барады къоюб хар пени:
мени бла тюбешну боллукъду —
меннге сюдю боллукъду эли.
Баралла, — дедим, —
мени уа джюрегим урад,
тилимде тюкюрюк къалмай къурубду.
Не айтырма сеннге, элими Сюдю,
сени аллында борчум уллуду.
Кирдим клубха. Тыкъ-тыкъламады.
Биягъындача урад джюрегим.
Парторгга: «Къачан башланад?» — десем да,
ичимден а: «Созулса», — дедим.
Парторг, акъырын кёлтюрюб къолун:
— Он минут барды энгда да, — деди.
Бир уллу къууанч айтса да парторг,
алай къууандырлыкъ болмаз эди мени.
Он минут да заманды замаң
тарбуунга тюшген кёзюуде.
Бир кесек джыйдым дейме эсимн,
оюлуб къалмай элими кёзюнде.
Къатымда биреу халымы таныб:
— Неге джунчуйса, — деди ол меннге, —
халкъны аллына бюгюн чыкъмайса!
— Сюдге уа, — дедим, — биринчи кере.
Хо, чыгъыб тургъанма халкъны аллына
Москвада, Парижде, Софияда да,
алай а бюгюнча джунчумагъанма
мен, чыгъа туруб, бир джангыз джолда.
— Къайдан чыгъардынг бу сюд этиуно? —
дедим парторгга мен, кёлюм къала.
— Борчумду, — деди, — халкъда излеуно
амалы кибик мен толтурурга.

— Айтсанг эди элге,
Сюзюу барды
ол кесини отчетун берген!
— Къалай айтырем, бир сагъыш этчи,
сенден отчет излеген элге?!
— Не зат айтырма алагъа сора?
Назму джазыу къыйынды десем,
ийнанмай, **кюлкюге** бурлукъ болурла,
ийне бла кёр къазыуд десем?
Кече да, кюн да башынгы алыб,
бошлукъ бермейин джашатад десем:
— Э-э, тракторгъа олтур да кёрчю, —
дерле, билirse ол заманда сен.
Тюшюмде кибик парторгну ауазын,
«кел» деб айтханын эшитдим меннге.
...Атлауучланы тубан басханча,
аякъ салыргъа кёрмейме джерин.
Сценагъа барабыз чыгъыб,
алда, артда да адамла тизилиб.
Бир кесек эс джыя башладым дейме,
джаным бир кесек ичине кириб.
Аллымда кёрдюм, майна, къарт Шахым,
атамы тенги, президиумда,
бетинде джара тамгъасы бла
Элдар да олтурду аны къатында.
Балта бла кесгенча тили,
Зулий да омакъ олтурду, майна,
элде тамада врач, къарт устаз,
комсорг къыз да стол джанында.
Бары да барды: тиширыу, къарт, джаш,
айтыргъа, келмеген къалмагъанд адам.
Не муну ичинде, не сау дуньяда
джокъдула мени уа атам не анам...
Комсорг къызы аллында столда
карандаш да, къагъыт да барды,

эшта, ол болур бюгюнню Сюдню
кьагьытчысы, алайгьа ушайды.
Тракторчу бар, тюкенчи да бар,
агроном да келиб олтурду.
Залда бир джангыз кьарам кьалмайын
мени юсюме бары бурулду.
Терими ата мангылайымдан,
«бош джыйылмайды», дедим эл бери.
Былайда уллу сёз барлыгьына
чыртда кьалмады мени ишегим.

Парторгну сёзю

Джамагьат, башлайыкь джыйылыуубузну,
сюд деб атагьанбыз бу джыйылыугьа,
бу сюд — тюргеге салмайды кишини,
алай а керекди хар бир адамгьа.
Эл — юйдегиди туугьан кьралда,
юйдегиде уа хар ким да орнун
ангылай, толтура билсе, сора анда
джарсыу болмайды, иш барыр толу.
Юйдеги бириксе, кьрал айныйды,
юйдеги урунса — кьралгьа хурмет,
юйдеги бегисе, хар адам джарыйды,
юйдегиден башланады хукмет.
Юйдегиде уа борчлубуз неге да:
хар бирибизни атламыбызгьа,
коммунизмге не затны алыб,
не затны кьоюб баргьаныбызгьа.
Сен джазыучуса, сени да бюгюн
салгьанбыз сюдню повесткасына,
бизден узакьда джашай эсенг да,
борчубузду соруу алыргьа.
Эл бюгюн артыкь да эсеб этеди,

кимин не затха джетер деб кючю,
партия салгъан уллу бегимни
айыб келмезлей толтурур ючюн.
Сен джазгъанланы окъуйбуз барын
башхала бла бирге аралаш,
бюгюн элчиге джазыучуну сёзю
къанатды, отду — болад джюрек аш.
Да энд, джамагъат, ма аллыгъызда
кеси элибизден чыкъгъан джазыучу,
кърал адам этиб къайытаргъанды —
уллуду къралгъа, бизге да борчу.
Айтыры болгъан айтсын былайда,
бу бизни эшитсин, биз да эшитейик,
кёлюбюзге келгенни айтыб,
ачыгъы бла биз сюд этейик.

Шахымны сёзю

Джамагъат, сизгеди муратым, иннетим,
сизин ючюндю бери да келгеним.
Кёб джашагъанма, кёб да кёргенме,
тынгыласагъыз деб да излейме.
Билесиз, бар эди джырчы Къарачайда,
юйю, кюню болмай, джашай эди, айлана.
Танымай эди къара деб бир зат,
сёзю уа къоя терслени къаблаб.
Артыкълыкъ этиб джашагъан къауум
юреше эди байларгъа ауузун.
Ол а — айлана, чамларын бюрке,
хакъ джухтанланы эте хиликке.
Къалай улуну билесиз барынг,
аны хапарыд айта тургъаным.
Кертн сёз табхан — алтын табханчад, —
деб тюз айтады бизде алай халкъ.

Сѣзгѣ ѣмюрден беребиз багъа,
сѣз алыб джюрюгенд кыйын джоллатъа.
Элтгенди бизни сѣз къаплы джаугъа да,
сѣз устагъады боза аягъы да.
Аз болмагъанды назмучу халкъда
сеничабыз а болмагъанд, хакъды.
Сенден эсе джити болгъанды сѣзлери —
къолда уа джокъ къалам, сокъур кѣзлери.
Ким юретирлик эди аланы окъургъа?!
Сен а сызар-сызмаз кетди басмагъа.
Туугъанса да сен Октябрь айгъа,
олду берген къаламны къолунга.
Ёсгенди ёсген халкъны излеми,
сен аны бла тенг эт ишинги.
Не излепенин джазыучусундан
къуру да эшите болурса халкъдан.
Халкъынг окъуулу, билимли болгъанды,
сени ишинги ишине санайды.
Уллу сагъана береди анга,
сюд этерик да кесиди санга.
Сюд деген сѣзден чыртда къоркъма сен,
бюгюнча сюдно излей тур кесинг.
Сен бизникисе, сени ишинге
биз джууаблыбыз, хар джюрюшюнге.
Бизни юсюбюзден джазыб тур демейбиз,
дюн-дуниягъа да эс бѣл деб излейбиз.
Нѣгерлерингден артха къалыб сен,
бизни уялтма — ма биз излеген.
Тюзмю бараса Джуртха, миллетге —
кѣресе, кѣб зат салгъанбыз сюдге.
Билесе, азаб да салмайды бу сюд.
кечим да салмайды, билесе, бу сюд.
Бу сюд сюзеди, къарайды, айтады,
джаратмай къояды, не джаратады.
Джарамай эсе уа ишинг къралгъа,

джазгъанны кьой да, джара башхагъа.
Тюзмю айтама, джамагъат, сизге?
— Тюп-тюз айтаса, Шахым, — дедиле.
Къарт бу джуабха болду бек разы:
— Къуапч кюнбюзге келгенсе хазыр.
Къойнундан чыгъарыб бир газетни къарт,
тохтады менге ол джити къараб.
— Сау эл бюгюнде муну сюзеди,
Партия оноу этиб ийгенди.
Москвада оноугъа айта турама мен,
ма бу газетде джазылыб келген.
Билесе сен муну, окъугъанса игидда,
съездди аты муну кесини да.
Бир сёзюн къалдырмай окъуйбуз бегимни —
Партия биледи бизни хар небизни.
Ма бу оноуда партия кеси
айтханды бизге нени да игисин.
Кёрюрсе, джыл да ётгюнчю, юйлеге
суу, газ да боллукъбуз толу нерге.
Сыгын да, отун да керек тюлдю сора,
кёб аурлугъубуз юсюбюзден къорар.
Ишлерге къол бар, талпыу бар ишлерге,
джетишир суу да сабаннга, бичениге.
Иш толу кёчер мешина кючге,
кърал уллу эс бёлгенди элге.
Мен айтыб къояйым кёлюме келгенни,
алкъын сезмегенсе биз излегенни.
Джазчы сен элинги юсюнден китабла,
бир сёзюн къалдырмай алырча адамла.
Ол китаб отха да, суугъа да тартарлай,
нгини сингдариб, аманны атарлай.
Хо, атынг айтылад, къууанабыз анга,
ёзге уа, бишмеклик алкъын къайда санга!
Бу сюдде сенге айтырым мени:
китабны китабын сакълайды элинг.

Элдарны сёзюнден

Шахым айтханнга кыйынды кьошаргъа,
алай болса да, барды айтырым —
кесинден башха кишини сан этмей,
бир кьаумубуз алай джашайды.
Джангыз башына джуаблыды деб,
ким айталлыкъды, ахыры, адамгъа?!
Джазыучуну алыб айтсакъ а —
ол джууаблыды сау дуннягъа.
Биз да джууаблыбыз джазыучу ючюн,
ол да аямасын къарыуун, кючюн
хар адам ючюн да кеси элибизде,
барыбызгъа да джашау ишлеуде.
Урушну юсюнден поэманы да
окъугъанма мен, керти джазаса,
Уруш худжуда мен да болгъанма,
Украинаны сакълай итледен,
ёлюр джеримде украин джашчыкъ
къазыб алгъанды джерни тюбюнден.
Элим, джерим да уруш тюзледе
кёрюне эдиле кёзге таймаздан,
узакълада уруш этсем да,
элими да джакълаем джаудан.
Будай башха ийилсем, тейри,
джер мени бла ушакъ этеди,
джерге къаблансам, джерни джюреги
джюрегим бла бирге тебеди.
Сен джазыучуса, ма мени кибик
эшитемисе джерни джюрегин?
Эшите эсенг, сен сеземисе
джер бюгюн бизден не излепени?
Тынчлыкъ излейди, рахатлыкъ излейди,
аш-суу берирге излейди бизге,
алыгъыз, не да берликме, дейди,

атлай билсегиз мени юсюмде.
Барды бир къаум, тынч джолцу сайлаб,
джерден башларын алыб айланган,
анда да болмай, мында да болмай,
джолну да, кесин да арытыб джашагъан.
Ол адам не элчи, не шахарчы тюлд,
ким болгъанын кеси да унутуб,
аулаб айлапад төрт дуняны
юйюн да къурутуб, башын да къурутуб.
Аллайла бла алгъа бармазса,
не мал кютмезсе аллайла бла,
джерни тылпыуун эшитмейдиле,
теблеб айланган болмаса, ала.
Алагъа исси къабдырыр кибик
джазаргъа керексе аллай бир затла,
джерни джюреги тебгенин эшитиб,
джерге джарарча аллай адамла.
Дадыкны юсюнден, Шахийни юсюнден,
Джобайны юсюнден джазчы романла.
Аллайладыла элге багъана,
джашауубузну тутуругъудула,
махтау алагъа, аллайлагъа махтау
хар ишибизни аркъауудула.
...Бир къартчыкъ къобду, мынчагъы къолунда.
таягъын кёлтюрдю мени табагъа.
Таякны бурнуун тутду да кёзюме,
хыны къарад да кёчдю сёзюне:
— Сен нек къоймайса аллахны орнунда,
нек кюрешесе сен аны бла?!
Джазаса кючлю этиб ханны аллахдан,
къалай келеди бу зат къолундан!?
Бир увахтыларын къалдырмай, дуниядан
кетгендиле сени атанг бла ананг.
Санамай эсенг да джукъгъа аллахны,
этсенг а хатерин атангы, анангы.

— Къой, Маммет, къой, къой
боппа-бош затланы,
билебиз этгенин бизге аллахны.
Иги да этмегенд, аман да этмегенд,
аппа-ачыгъы — джукъ да этмегенд, —
деди биреулен къартха джууабха.
— Аллахха тиймегиз,—деди къарт анга.

Зулийни сёзю

Маммет, тохтамай къууллукъ этесе
ёмюрден бери кёкде аллахха,
бизден артыкъ ол санга игилик
этиб а кермейбиз, тюзюн айтыргъа.
Мени сёзюм башхады башха,
излегеним сизге айтыргъа.
Совет власть тау тиширыугъа
Бермеген эркинлик джокъду джашауда
Сау болсун, ахыры, ол къошду бизни
джашагъыз, ашагъыз деб да адамгъа.
Ёзге, аракъыдан бетлери мор болуб
айланганлагъа эл къаты тюлдю,
аланы оноуу сени къолунгдад,—
деб берге эдиле менге джангыз кюн.
Барды юйлери, тоханалача,
барды кюлте-кюлте джаллары,
отпускалары да къалгъанлачады,
аракъыгъа уа сатыб сыйларын.
Ма, джаным, Асият айтды болумун,
не керек эди аны эрине?!
Бир ишексиз да тойгъаны сыйырмай
бара турады бармаз джерине.
Былары барын сандырагъаным
не ючюнд десенг, айтыб къояйым —

юйдеги кючлю бегирге керекди,
төгюлюу-чачылыу чыртда болмайын.
Неге да эркинбиз деб бир кѳаумла,
бир кюн төгюле, бир кюн джыйыла,
кертти эркинликни чюйре ангылаб,
джашайдыла бетлерин джоя.
Мен айтхан болса, чыгъарлыкъ эдим
аллай бир закон разводну тыйгъан,
таулу юйдегини бедишлик этмей,
эрни, къатынны бирге байлагъан.
Юйю кюл болуб, тыш къраллада
бир кѳуджур суймеклик барды дейдиле,
закс да болмай, развод да болмай,
къатын да, эр да болмай, дейдиле,
Назмуларынгы барын окъуйма,
ѳзге уа, ачыкъ айтыб кѳояйым,
юйдегини бегитир кибик
алкъын джокъду назму джазгъанынг.
Ким билед, сен да, тыш къралдача,
«эркин» суймеклик дей болурмуса?
Менича айтхан кѳаумгъа ичингден
«артха кѳалгъанды» дей болурмуса?..
— Меннге сѳз беригиз, терс айтад Зулий.
барын бир бетден нек кѳресе ий?

Комсорг кѳызны сѳзю

Сиз бюгюн поэтге тѳкмеген загыгъыз,
салмагъан борчугъуз кѳалмай, ахыры,
джетдигиз энди джюрек сезимге,
суймеклик чотха аппа-ахыры.
Джаш заманынгы тюшюрчю, Зулий,
эсинге, сен да болуренг сую,
суймеклик санга насыб да, бушуу да

бериб, аладан болуренг кюе.
Джюрек сууб, суюмеклик джукълаиса,
кимни терслерге боллукъса, Зулий?
Ол заманда бир юйге кириб
туруу тюзмюд да, бир айтчы. Зулий?
Тёгюлмей, чачылмай джашаб туралла
деб айтдырыр ючюн керекмид алдаргъа?
Суюмеклик джюрекден джокъ болду эсе,
къалай болур да бирге джашаргъа?!
Суюмеклик джокъ эсе, джокъду юйдеги,
джамайма десенг да, экеулен — кери.
Сен тюз джасаса назмуларынгда,
суюмей бой салыу болмасын дейсе,
джюрек сууб бошаб тургъанлай,
алдау джашау болмасын дейсе.
Ёзге уа алкъын джазалмагъанса,
Дахир бла Зухра кибик
суюмекликден джукъ айтмагъанса,
аллай суюмеклик бюгюн джокъ кибик.
Билмейме, не ючюн санайла уятха
суюмекликни юсюнден сёзню,
эл джыйылыуда уа чыртда ол затдан
сёлешинмей барад ёмюрю.
Зулийни сёзюнде тюз неди десенг,
законсуз джалгъаныу бири-бирине,
экили джашау келтиреди бу зат
аллай къауумну сабийлерине.
Суюмеклик оюнчакъ тюлдю кишиге,
алай а энтда чирик адетле,
чырмала-чырмала, илине-илине
тынчлыкъ бермей баралла бизге.
Бир къауум юйле эсги оюнну
джангыча ойнаргъа кюрешедиле —
джашыртын берне, къалын да излеб,
балаларына джол кеседиле.

Элде джаш тѣлю халал урунад,
аталагъа болубду билек,
ол-чирик, осал адетлени уа
этмесинле бизге илинемек.
Сен джазыучуса, сѣзюнг багъалыд,
къарт да, джаш да разыды санга.
Бюгюн бу сюдде айыб салмайбыз,
махтау да салмайбыз джазгъанларынга.
Сохталагъа салгъанча бу ишге
не «бир» салмазса, салмазса «эки»,
«тѣрт» да салмазса, «беш» да салмазса,
сѣзюнгю аллыкъ джюрекди кеси.
Элде джаш тѣлю разылыгъын
айтады санга ачыкъ джюрекден,
алай а излейбиз джаз. деб бир китаб
эртден чыкъ кибик таза суймекликден.

Томашны сѣзю

Мени антырым — тилчиликденди,
зарлыкъданды, суймегенликден,
бу затла азмы джара салалла
джюреклеге ма бюгюнлюкде.
Ким да биледи элде Добайны,
джашау бермеген дюн-дуниягъа,
тили бек узун, къолу уа чиби,
джюреги уа, къурумча, къара.
Майна, алайда чѣгеди кеси да,
джашауу етѣуб барады аны,
бир джангыз адамны унутмай элде
сюрюб тургъанлы къара сабанны.
Сен да терс анга, мен да терс анга,
кеси уа не зат этгенди халкъгъа?!

Билеме, тамбла мени юсюмден да
сызарыкъды ол ма бир затла.
Сызсын, аймыса, ёзге нек тёзёбиз
бююннге дери бу къара адамгъа —
тюзю терс этиб, кесин тюз этиб,
джарыкъ джашаугъа тамгъа джакъгъашига?!
Сен нек джазмайса быллайны юсюнден?
Ташатын къабхан дейдиле анга,
къара джыланча, хунадан чыгъыб,
тюз адамлагъа чулгъашига.

Колхоз тамада Ахматны сёзю

Хар ким да кёлюнде болгъаны айгады,
аппа-ачыкъды джюреклерибиз,
терсин-тюзю да ортагъа атады,
эшитсин, билсин деб бизни поэтибиз.
Мени ишим да эл бла бирге,
джер бла эли тюлге бёлерге.
Апабызгъачад джерге борчубуз,
аны блады бизни джазыубуз.
Сюйген анамы кысханча, джерин
къойнума кысарым келеди, тейри.
Мен айтхан болса — этине джерин
бир таш тюшюрмей сакъларем, тейри.
Зыраф этмезем бир джангыз хансын,
ауурлукъ джетдирмей сакъларем, антым.
Элде тууб, элде джашасанг,
джерге кыйын къошмай ашасанг,
гырджынынг ачы боллукъду сени,
къанаты боллукъ тюлд сюймеклигинги.
Эли да, джерин да керекбиз джасаргъа,

Бу затны борч этиб алгъанма кесиме,
джерни суйгенле меннге негерле.
Кете эселе элден адамла,
биздеди терслик, ачыкъ айтыргъа.

Бир джерде туугъанбыз, барыбыз бир элде,
хар не ючюн да джууаблыбыз бирге.
Бизни ишибиз, джашауубуз да
керекди кюн кюнден ариу болургъа.

Москвада болмай бизни элибизде
бардыргъанчады съездин Партия.

Аз тюлдю элде къол тиймеген джер,
джарата билсек, байлыгъын тегер.

Гектарны алмайбыз хайырын толу,
болмаз мындан ары ма былай туруу.

Келлик тюлд къартлыкъ, азгъынлыкъ

джерге —

семиртгич иеди кърал элибизге.

Керекли затны иеди барын
алыр ючюн деб джерни хайырын.

Езге керекбиз былайда айтыргъа,
бардыла джашауну артха тартханла.

Къол тийирмегенлей ара ишине,
джыртаргъа уа излей кесине.

Узун сомланы буштукълай хызеннге,
не келсин, юйлери-башлары тозурай,

ашаргъа, киерге чырт заман табмай,
талакълары туруб, кече да джатмай

айланадыла, билмейле ала

джашау не болгъанын, нек джашагъанларын.

Бу къауумланы джолгъа салыуда

сени джумушунг керекди бизге,

игини игича, аманны аманча

бетибизге кюзгю этерге.

Парторгну экинчи сёзю

Джамагъат, талай кюн бизни джазыучубуз
элинде айлана, тюбейд кёблеге,
кёреди нени да, сезеди, эслейди,
билеме, къууанад туугъан элине.

Бу джыйылыуда да, мынга дери да
айгхандыла элчиле анга,
джангы китабла джазарын излеб,
къанат берирлей хар бир адамгъа.

Алай болмай а, къарыуу джетмей,
фахмусу джетмей къалырча болса,
къайытсын да туугъан элине
бир башха ишни алсын къолуна.

Ёзге билебиз, джазгъанларынгы
сюйюб окт-уйду уллу, гитче да,
барыб тураса, билебиз аны,
халкъынг бла биргелей сен да.

Билесе, бюгюн артыкъ изленед
хар бирибизден, бизни ючюн деб,
партия салгъан уллу планла
къралны энтда кёлгюрюр ючюн деб.

Ма ол себебден хар кимни ишин
бюгюн базманнга салабыз элде,
сюд этгенибиз аны ючюндю
бюгюн джыйылыб былайда сеннге.

Бу сыйлы сюддю, кёлге келгенни
кёзюнден айтыу, болмай джашырыу,
сезимлеринги терен этерлей,
къарыуунга да къошарлай къарыу.

Да энд бошайыкъ, ашхы джолгъа бар,
Элден башланганд дуня санга.
Бу сюдден чыгъыб кеси кесинге
сюд этерсе деб бошайбыз, база.

Поэтни сёзю

Джунчугъанымы айгыб айталмам,
къыйынды меннге сёлешну былайда,
туугъан элими сюдю уа меннге
джап-джангыз бир сюддю дюн-дунняда.
Тюздю айтылгъан, борчлума толу
сизин аллыгъызда отчёт берирге,
мени ёсдюрген юйдеги, кесиме
сюд эте турама сени сюдюнде.
Аз фахмулунгму биллимей ёлюб,
башсыз кетгенди бу дуннядан,
меннге уа Октябрь къалам тутдуруб,
сёзге джумуш бер дегенди саудан.
Сёз джашарлай эт,
къанатынг болеун,
керек джеринде къаты сёлешсин,
керек джеринде джюрекке джагъылыб,
джашнатырлай, джашнарлай этени.
Мени муратым:
къагъыт да билмей,
къалам да билмей,
байгъа бой бермен кетген джырчылань
джырланмай къалгъан
джырларын джангыча кесим джырларгъа.
Бу муратымы толтуралмасам,
келечигиз да болалмасам мен,
сизге айтырлай нишим да болмаса,
этмегиз сора кесигизге тенг.

Барды ишимде тындыралмагъан
затларым алкъый, билеме аны.
Назмучуну ауазы бюгюн
аулайды бютеу планетаны.
Ол Шхайты тау, аны юсю чегет:
хар бир кёкени, хар бир тереги,
хар бир юй да мени элимде —
Россияны бирер билегид.
Назмум юйюгюзно джылытмай эсе,
къандырмай эсе ол джюреклени,
мюрзеу болуб да къуюлмай эсе,
джыртыб атыгъыз, олду кереги.
Туугъан элими тар орамларын
кенгертмей эсе, сора окъумагъыз,
къайгъылы джюрекини чачалмай эсе,
китабымы бетин ачмагъыз.
Элден кетген юч минг джаш бла
бирге урушха кирди эсе назмум,
къайгъырмайма юзюледн деб
узакъгъа бармай мени джашауум.
Исси кюн сабанда ишлегенлеге
бола эсе назмум кёлекке,
кючлерине кюч къоша эсе,
аз боллукъду къайгъым джюрекде.
Хо, сахарчыды бусагъатда атым,
джашаугъа элден атлагъанма мен.
Ол кюном къуру да турад кёзюмде.
аны унутсам, харам этсин эл.
Тенглерим меннге «элчи» дейдиле,
накъырда этиб айтадыла ала.
Тюз айтадыла —
джерни сюеме,
элни сюеме джюрегим бла.
Туугъан элим, Октябрь айы,
сизсиз боллукъ да тюлем назмучу,

фахмулуларынг болгъан эсе да,
киминг болгъанды аладан джазыучу?!
Къошакъланмайма сени аллынгда,
юйюм, элим, айтама тюзюн —
сени ишинги тыйыншлысыча
джазалмагъанма алкъын мен бююн.
Сиз тюзсюз, Шахым, Эльдар да, Ахмат да
барынг да тюзсюз, къояйым айтыб —
джерде топуракъ,
сюймеклик,
юйдеги —
бары берирге керекди насыб.
Ачхыч былайда табама ишиме,
бу сюдден аны алыб кетеме,
сизге тыйыншлы толтуруб борчуму,
къуллукъ этерге мен сѣз береме.
Мен сѣз береме, элим, сюдюнгде,
Джашауну джашнатыр сѣзле табаргъа.
Сен джаратсанг а мени ишими,
Це Қа да разы боллукъду манга...

1970 дж.

Башлары

I

— «Назму не затды...»	3
Къачан болгъанса поэтми дейсе?	4
«Джашауум ючюн да...»	5
«Не джазарыкъма деб этмей сагъыш...»	6
«Китабым толуду къуру «менледен...»	11
Излейме сёзле	12
«Джуртуму джокъду учу-къыйыры...»	14
«Орус адамны шартлары дейбиз...»	15
Къазахстан	16
Ленинни кешенеси	17
«Къычыргъан адам аргыкъ сюеди...»	18
Ленинни юсюнден спектакль	19
Багульник	21
«Хар заманны да барды бир бети...»	23
Интернационал	24
Джуртум	25
Съездде	26
«Шохлукъну юсюнден мен назму джаза...»	27
«Сен сюесе кенг тюзлени...»	29
«Дюн-дуниягъа огъур тегерге...»	30

II

Булбул болсам	31
«Туугъан Къарачай тауларым мени...»	31
Тау элимде	36
Къызы ушатадыла	40
Наз	41
Адам улуна къайгъыраса сен	42
Кеслеричаны сюелле таула	44
«Таула, сиз бир зат этгенсиз меннге...»	45
Ызла	46

Атом ёмюрде	48
«Къайры барсам да мен»	50
«Къалай мийикдиле бу сизни таула...»	51
«Сен меннге ийдинг тюртю бутакъны...»	52
«Мен тюлме джарлы поэт къауумдан...»	53
«Туугъан тауларым, сизге джыр этмеген...»	54
«Таулада джолну унутхан эсенг...»	55
«Минги Тауну аязы къакъмай...»	56
Ашыгъыб келдим	57
Джазгъы джангур	58
«Туугъан тауларым, шоркъа сууларым...»	60

III

«Менден бир джукъ да джанламагъанды...»	61
«Джел къобду таулада деб джыламайма...»	62
Берлик эдик кезлерибизни	63
«Сен ёлдюнг деб къагъыт келген кюшонде...»	64
«Солдат къалгъанды бутсуз, къолсуз да...»	65
«Мени былайгъа келтирген барды...»	66
Ольга Берггольцха	67
Туугъан юйюм	68
«Джангыз атлам да этмегенд джашчыкъ...»	70
Эдикге	71
«Таиг атыб келсин аджалым меннге...»	73
«Сууукъ, нсен да кюйдюрюб беглерин...»	74

IV

«Мен борчлума алларында сабийлени...»	75
Туугъан кюнюнге	76
«Боранда сени джумушка ийдим...»	77
Анама	78
«Ойнайдыла сабийле терезе тюбюнде...»	79
«Джап тамырым, кёз джарыгъым, бала, сенден...»	80
«Сени орнунга таяниганимда...»	82
Джашчыкъ	83
«Бюгече бир тюни кёрдюм тюшюмде...»	84
Эдик бла Арсениге	85
Борчлума	86

V

«Сюймекликни болса эди тыш сураты...»	87
Ал суймеклик	88.
Письмодан	89
Кёлкълды джаш	90
«Сюмеклик» деген не затды, бир айт...»	91
«Бош затланы сёлешсек да экибиз...»	92
«Айса, дер эдим...»	93
И...	94
«Сюйсенг, сюерикме...»	95
«Джунчуйса тюбесенг меннге...»	96
Гюл джыламукъла	97
Джыр	99
«Ёмюрде кнши джазмагъанча...»	100
«Письмола, письмола, письмола...»	101
«Поезд кетди...»	102
«Сеннге ёмюрде бир сёгюу салмай...»	103
«Ненге да тёземе, неengi да кечеме...»	104
«Бизге бир айны джарыгъы тиеди...»	105
«Къайсы аягъынгдан къобханса бююн?...»	106
«Ким билед...»	107
«Джапгызма юйде кесим...»	108
«Сюймеклик сокъур этдими дейсе?...»	110
«Сюймеклик кетди дедиле кёзлеринг...»	111
«Сен кетиб бараса, бурулмай артха...»	112

VI

«Тёгюл, чайкълал, джырым...»	113
«Купедеги чай чайпалды, тёгюлдю...»	114
«Берилмегенди меннге эки джашау...»	115
«Джерни да сугъарыб, тойдуруб суудан...»	116
Мюрзеу	117
Къолла	118
Нек?	120
«Джашау — сакълауду...»	121
«Сабырды дейдиле...»	122
«Сюймеклик азлыкъ этеди меннге...»	123

«Құрмашча чакъгъан балий бутакъда...»	124
«Хар тылпыуларын эсебге алыб...»	125
«Иш этиб бузмайма мен джазгъанымы...»	127
«Бир сейир къууанч къалай эсе да...»	129
«Ауруу...»	130
Коктебельде ингир	131
«Насыбха багъа кетсе беребиз...»	133
«Джангы джыр дуннягъа тууа башласа...»	134
Мени джюзджыллыгъым	135
«Саладыла, саладыла суратымы...»	136
«Мен да джашадым, джашнадым, джарыдым...»	138
«Кебге къуюлгъан джашаудан къоркъама...»	139
«Къалай насыбды джашауда бизде...»	141
Къара кючюгюзню хорлаб	142
«Чыртда арымай...»	143
«Джашауунг къалайды?» — деб соргъаннга мен...»	144
«Кимни да сюеме...»	145
Чыпчыкъла	146
«Кимни да барды джашау болджалы...»	147
«Огъай, кетмейле джылла бир джукъгъа...»	148
«Дууадакъ кёл» балетде	149
«Биз сейир затла этебиз джашауда...»	150
«Барадыла кетиб минутла...»	151
«Къансыйды, тыхсыйды, улуйду Самыр...»	152
Къанитат харибге	154
Болмайбыз джюрегим бла мен	155
«Кеси кесими чырт «джаратмайма...»	156
«Муратым толду...»	157
«Джюрегим асыры уллуданмы...»	158
Алкъын джашма	159
«Юйлени башында баралла булутла...»	160
«Бушуу кюнюмде сюеме къалсам...»	161
Джаздан сора джай	162
«Барлыкъ джерин билиб эртдеден...»	163
«Барама джаяу...»	164
«Кюн унамайды чыртда кетерге...»	165
«Тохтаусуз саркъадыла джылла...»	166
«Къошулады къарыуума...»	167
«Джырым бошталды...»	168
«Юсюбюзню теблейди джаш тёлю...»	169
«Джашау къайнайды, чагъады, барад...»	170
Ай уятды	172

Литинститутну общежиттесинде	173
Кючлюме	174
Бал чибин	176
«Сауглагъа бир джез аллахны суратын...»	177
«Джюрегинги кыйнадым бююн...»	178
«Разыма кечеге	179
«Кимге да борчлуду, дейдиле, поэт	180
«Гокка ханс кыраудан кюркэгъанча...»	181
«Сыйынмайдыла менде назмула...»	182

VII

Киши къралда	183
Марсельде	184
Торезни къабыры	185
Джерсиз, юсюз	186
Монмартра сатыу-алыу	188

VIII

«О бююннго кюн, меникисе сен...»	183
«Ариулукъну кьулума джашауда...»	190
«Джер, мен билеме...»	191
«Сен урунаса халал джюрекден...»	192
«Дунняда эм таза — топракды, джерди...»	193
Кючлю адам джыламайд...»	194
«Аллы артына да болады затны...»	195
«Зарны джазыуу ачыкды кезге...»	196
«Сукъланмайды фахму кишиге...»	197
«Бериу — алыуду...»	198
«Алда баргъаннга тынч болмайды джол...»	199
«Джашауда да болады джашау...»	200
«Ма, списоклары джазычулгъны...»	201
«Сюймегениме аллах джетдирсин...»	202
«Джазама назмула — кими иги...»	203
«Гырджыннга хар кимни киред кыйыны...»	204
«Мийикге мингенди...»	205
«Ол кёб китаб джазгъанды...»	206
«Кеси кесин джаратхан...»	207

«Актылым бла джашай билмейме...»	208
«Не кьадар аз эсе...»	209
«Сюймегенлери кёб кьуугъандыла...»	210
«Къызгъанчны насыбы да эрши...»	211
Чернильница	212
«Поэзиягъа кьуллукъ этерге...»	213
«Киштик кьан-кьарады...»	214
«Акьыллы адамны башы...»	215
«Китабны джартысын окъуйду ол...»	216
«Назмучу кьуру да адамла блады...»	217
«Амма орамда чёблеу ашайды.»	218
«Пробка буугъанды шышаны бойнун...»	219
«Акьыллы болуу — алай тынч тюлдю...»	220
Къымыжа къызчыкъны сураты	221
Сынам джолчукъ	222
«Ол член болмагъан...»	223
«Скоймеклик акьыллыд деб тура эдим...»	224
Къарт болургъа суймейме	225
Эки бетлиле	226
«Карадашым...»	227
Джокъду махталгъан	228
Эли сюдю (поэма)	229

*Байрамукова
Халимат Башчиевна*

ДОБРО

Стихи

На карачаевском языке

Редактор А. И. Кубанов.
Художник Н. Г. Крицкий
Худ. редактор М. П. Бертик
Техн. редактор Г. М. Хомякова
Корректор К. А.-К. Салпагарова

Сдано в набор 10 XI-1976 г.
Подписано к печати 2-III-1977 г.
Формат 70x90¹/₃₂. Физ. п. л. 8,5.
Усл. п. л. 9,94. Уч-изд. л. 6,84.
Заказ 5283. Тираж 600 экз.
ВУ 58556. Цена 95 коп.

Карачаево-Черкесское
отделение
Ставропольского
книжного издательства,
Черкесск, пл. Кирова,
Дом печати

Карачаево-Черкесская
областная типография,
Черкесск,
Первомайская, 47.

Б 18

Байрамукова Х. Б. Добро. Карачаево-Черкесское отделение Ставропольского книжного издательства, 1977.

272 с.

Герои поэтессы — люди труда, созидатели нового. Стихи лиричны. Их отличает певучесть, яркая образность.

С (карач.) 2

Б $\frac{7-4-3-66}{M 159 (03)-76}$ 66—77

БАГЪАЛЫ ОҚЪУУЧУЛА!

*Китабны джарашдырылгъаныны
эмда магъанасыны юсюнден бу адрес
бла билдиригизни излейбиз:*

*Черкесск, Киров итлы
майдан. Китаб басма.*